

محمد ابراهیمی^۱

کشور روسیه به عنوان اولین تولیدکننده و دومین صادرکننده نفت، و اولین تولیدکننده و صادرکننده گاز در جهان محسوب می‌گردد. در حال حاضر روسیه ۳۰ درصد ذخایر کشف شده گاز طبیعی را در اختیار دارد. حدود ۱۰/۵ درصد نفت جهان در این کشور استخراج می‌گردد.^(۱) این جایگاه تقریباً بلامنازع روسیه مدیون عوامل ذیل می‌باشد: ۱. وسعت بسیار زیاد و موقعیت جغرافیایی ناشی از آن: روسیه در کنار چندین منطقه از مهمترین منابع نفت و گاز جهان یعنی سبیری، خزر و اورال قرار گرفته است؛ ۲. سطح تکنولوژی و امکانات قابل توجه برای کشف و استخراج منابع نفت و گاز؛ ۳. دارا بودن بزرگترین و گسترده‌ترین شبکه‌های صادرات، انتقال و ترانزیت نفت و گاز جهان. این عوامل در حال حاضر روسیه را تبدیل به محور اصلی تولید، صدور و ترانزیت انرژی در اروپا و آسیا نموده است. لیکن کشورهای غربی و برخی کشورها در منطقه در پی ایجاد خدشه در این جایگاه روسیه هستند. در این راستا طرح‌ها و پروژه‌های متعددی از سوی این کشورها برای تضعیف روسیه و کاهش انحصار روسیه در عرصه انرژی منطقه در حال اجرا می‌باشد. پروژه خط لوله نفت باکو - قزلباش - جیحان از مهمترین این طرح‌ها محسوب می‌گردد.

روسیه علیرغم جایگاه خوب و توانایی‌های زیاد و همچنین داشتن چندین شرکت بزرگ نفت و گاز (در حد و اندازه شرکت‌های چند ملیتی غربی) از جمله، گاز پروم، ترانس نفت، لوک‌اویل، یوکوس همچنان در کابوس از دست دادن جایگاه جهانی خود در زمینه انرژی می‌باشد. به ویژه اکنون این کشور محدودیتهایی در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی دارد. به عبارت دیگر این کشور تنها با سرمایه‌گذاری‌های جدید می‌تواند ظرفیتهای فعلی، خود را در عرصه اکتشاف، تولید و صادرات افزایش و یا حتی در حجم فعلی نگه دارد. با امکانات و منابع فعلی روسیه تنها تا ۲۲ سال دیگر قادر به تولید و صدور نفت خواهد بود.

۱. محمد ابراهیمی کارشناس سیاسی اداره اول مشترک المنافع وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران است.

روسیه نیز برای گند نمودن روند اقدامات کشورهای غربی برای شکستن انحصار این کشور در زمینه انرژی، اقدامات سیاسی و اقتصادی چندی به عمل آورده است. افزایش روابط اقتصادی با کشورهای منطقه، تقویت نفوذ و حضور خود در صنایع نفت و گاز این کشورها و ارتقای توانایی‌ها و ایجاد ظرفیتها و مسیرهای جدید در صادرات و ترانزیت نفت و گاز از جمله این اقدامات می‌باشد.

از سوی دیگر در این مقاله به بررسی وضعیت نفت و گاز جمهوری اسلامی ایران، برنامه‌ها و طرح‌های در دست اجرا و آتی و سپس به زمینه‌های همکاری و رقابت میان ایران و روسیه در عرصه انرژی پرداخته شده است. واقعیت این است که دو کشور به دلیل دارا بودن حجم عظیمی از ذخایر نفت و گاز و نزدیکی جغرافیایی می‌توانند به عنوان مکمل یکدیگر اقدامات و فعالیت‌های بسیار مفید و مثمر ثمری در زمینه تجارت جهانی انرژی داشته باشند. لیکن دو کشور، طی سالهای گذشته، به‌ویژه روسیه، همواره به چشم رقیب بالفعل به یکدیگر نگریسته‌اند. دو کشور ضمن سنگ‌اندازی در روند اجرای طرح‌های انرژی کشورهای غربی، علیه همدیگر نیز اقدام نموده‌اند. به عبارت دیگر ایران طرح‌های سوآپ نفت، احداث خط لوله گاز به ترکیه و ارمنستان و غیره را با سه هدف توأمان اجرا می‌نماید. اول تقویت حضور در بازار جهانی انرژی، دوم: رقابت با غرب در منطقه و سوم: عقب‌نماندن از روسیه در اجرای طرح‌های انرژی منطقه، طی سالهای گذشته ایران همواره از روس‌ها برای مشارکت و همکاری در زمینه انرژی منطقه دعوت نموده لیکن با پاسخ منفی و حتی کارشکنی مسکو مواجه شده است. اکنون نیز پس از اتخاذ رویکردهای جدید در سیاست خارجی - اقتصادی روسیه در منطقه، این کشور مایل به آغاز همکاری‌ها با ایران در برخی زمینه‌ها از جمله تولید، اکتشاف و صادرات نفت و گاز می‌باشد که البته با عدم استقبال جدی ایران (وزارت نفت) روبرو شده است.

در این مقاله با عنایت به موارد فوق به بررسی مطالب ذیل خواهیم پرداخت:

۱. نگاهی به حجم ذخایر فعلی و ذخایر بالقوه نفت و گاز روسیه؛

۲. تشریح امکانات فعلی روسیه در عرصه تولید نفت و گاز؛
۳. تشریح امکانات فعلی روسیه در عرصه صادرات و ترانزیت نفت و گاز؛
۴. تشریح برنامه‌ها و طرح‌های آتی و در دست اقدام روسیه در عرصه تجارت و صادرات و ترانزیت نفت و گاز؛
۵. تبیین ارتباط میان فعالیت‌های روسیه در عرصه جهانی انرژی و تأمین اهداف سیاسی، اقتصادی و امنیتی این کشور؛
۶. نگاهی به آخرین وضعیت تولید، صادرات و ترانزیت نفت و گاز جمهوری اسلامی ایران و برنامه‌های آتی و در دست اقدام؛
۷. ارزیابی کلی از همکاری‌ها و تعاملات میان ایران و روسیه در عرصه انرژی.

۱. نگاهی به حجم ذخایر فعلی و ذخایر بالقوه نفت و گاز روسیه

در حال حاضر میزان ذخایر اثبات شده نفت روسیه بیش از ۷۴ میلیارد بشکه برآورد شده که تا سال ۲۰۲۵ به ۱۱۶ میلیارد بشکه خواهد رسید.

برخی از کارشناسان نفتی معتقدند ذخایر نفتی روسیه تا سال ۲۰۱۰ پایان می‌یابد. روزنامه روسکی کوریر در شماره ۱۹ فروردین ۸۳ خود ضمن اعلام این مطلب افزود این امر در سالهای پس از زمان مذکور موجب کاهش صادرات روسیه خواهد شد. روسیه در سال ۲۰۰۲ با ۳۸۰ میلیون تن تولید نفت، ذخایر نفتی خود را ۲۵۴ میلیون تن افزایش داد. در سال ۲۰۰۳ نیز با ۴۲۱ میلیون تن تولید ذخایر کشف شده به ۲۴۰ میلیون تن رسید.^(۲)

همچنین شرکت لوک اویل روسیه اخیراً در جریان نمایشگاه بین‌المللی نفت و گاز باکو، میزان ذخایر نفت و گاز روسیه در دریای خزر را ۵ میلیارد و ۴۰۰ میلیون تن اعلام نمود.

گروه نفتی بریتیش پترولیوم نیز ضمن اعلام افزایش ذخایر جهانی نفت در سال ۲۰۰۳ به سطحی معادل ۴۰ سال مصرف جهان اعلام نموده ذخایر نفتی تأیید شده در جهان ۱۱۴۷/۷

میلیارد بشکه یا ۱۵۶/۷ میلیارد تن رسیده است. به طوری که عربستان ۲۶۲/۷ میلیارد بشکه (۲۲/۹ درصد)، ایران با ۱۳۰/۷ میلیارد بشکه (۱۱/۴ درصد) و عراق با ۱۱۵ میلیارد بشکه (۱۰ درصد) به ترتیب بیشترین ذخایر نفت جهان را دارا هستند.^(۳)

براساس این گزارش منطقه خاورمیانه با ۶۳/۳ درصد، اروپا و آسیای مرکزی ۹/۲ درصد، آفریقا ۸/۹ درصد، آمریکای لاتین و مرکزی ۸/۹ درصد، روسیه ۶ درصد، آمریکای شمالی ۵/۵ درصد و آسیا و اقیانوس آرام با ۴/۲ درصد بیشترین ذخایر نفت جهان را دارا می باشند.

علاوه بر این ذخایر گاز جهان نیز افزایش یافته و برای مدت ۶۰ سال مصرف کافی می باشد. طبق آمار اخیر نشریه آلمانی اشپیگل مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۰۳ دارای ۱۵۵ تریلیون مترمکعب ذخایر گاز به شرح جدول ذیل بوده اند:

آمریکای شمالی	آمریکای لاتین	آفریقا	خاورمیانه	اروپا و حوزه CIS	اندونزی
۷/۱۶	۷	۱۱/۷	۵۵/۴	۶۰/۳	۱۲/۵
تریلیون مترمکعب					

۲. تشریح امکانات فعلی روسیه در عرضه تولید نفت و گاز

در حال حاضر میزان ذخایر اثبات شده نفت روسیه بیش از ۷۴ میلیارد بشکه برآورد شده که تا سال ۲۰۲۵ به ۱۱۶ میلیارد بشکه خواهد رسید. این در حالی است که هنوز در دوسوم (۷۵ درصد) از منطقه سیبری روسیه عملیات اکتشاف صورت نگرفته است.

حجم تولید نفت روسیه در سال ۲۰۰۳ به ۹ میلیون بشکه در روز رسید که تا سال ۲۰۱۵ این میزان به ۱۱ الی ۱۴ میلیون بشکه خواهد رسید. روسیه برای رسیدن به این سقف از تولید، سالانه به حدود ۹ میلیارد دلار سرمایه گذاری نیاز دارد.^(۴) در صورتی که قیمت های نفت در سطح فعلی (۳۰ تا ۴۰ دلار) باقی بماند، شرکت های روسی قادر خواهند بود از محل درآمدهای خود

اقدام به سرمایه‌گذاری نمایند. در غیر این صورت، نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی خواهد بود. در حال حاضر روسیه روزانه ۸ میلیون و ۸۶۰ هزار بشکه نفت تولید می‌کند. طبق پیش‌بینی‌ها میزان تولید نفت روسیه در سال جاری به ۴۴۰ میلیون تن و در سال ۲۰۱۰ در صورت وجود شرایط مساعد داخلی و خارجی ممکن است تا ۴۹۰ میلیون تن افزایش یابد. لذا ذخایر کشف شده روسیه در آن زمان کفاف میزان تولید در نظر گرفته شده را نخواهد داد. به نظر کارشناسان منابع طبیعی روسیه، کمبود ذخایر نفتی باید با آغاز عملیات اکتشافی گسترده در مناطق خاور دور، سیبری شرقی و غربی و نیز در محدوده‌های آبی کشور جبران شود. روسیه همچنین در سه ماه اول سال میلادی جاری ۱۶۸ میلیارد و ۱۶۰ میلیون مترمکعب گاز تولید کرده است.

همچنین اخیراً روسیه در حال ساخت بزرگترین پالایشگاه تولید گاز طبیعی جهان می‌باشد. این پالایشگاه در جزیره ساخالین در سواحل شرقی روسیه (همسایگی ژاپن) احداث می‌شود. یک خط لوله انتقال نفت و گاز نیز در امتداد این جزیره به طول ۵۰۰ مایل (به سمت جنوب) احداث می‌گردد. به نوشته سایت اینترنتی اخبار روسیه، این کشور فقط در سال جاری میلادی حدود ۳ میلیارد دلار برای احداث تأسیسات مختلف نفت و گاز در ساخالین هزینه نموده است. این تأسیسات و نیز خط لوله مربوطه با هدف صدور گاز به چین، ژاپن و کره جنوبی ساخته می‌شوند.

۳. تشریح امکانات فعلی روسیه در عرصه صادرات و ترانزیت نفت و گاز، (تشریح آخرین فعالیت‌ها)

خطوط لوله نفت موجود روسیه اکنون در مسیرهای داخلی این کشور حدود ۴۶ هزار کیلومتر و در مسیرهای خارجی و بین‌قاره‌ای حدود ۹ هزار کیلومتر می‌باشد. صدور نفت خام روسیه به کشورهای خارج از حوزه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع از

طریق خط لوله شرکت ترانس نفت صورت می‌گیرد حجم نفت صادراتی به خارج از این حوزه در سه ماهه اول ۲۰۰۴ به ۴۲ میلیون و ۵۷۰ هزار تن رسیده است. همچنین در این مدت روسیه حدود ۹ میلیون و ۷۸۰ هزار تن نفت به کشورهای مشترک‌المنافع صادر نموده است. در مجموع روسیه با ۱۱ درصد نفت صادراتی جهان پس از عربستان (۱۴/۷ درصد) مقام دوم را دارا می‌باشد. نروژ با ۸/۷ درصد و ایران با ۵/۸ درصد در جایگاه بعدی قرار دارند.

معرفی دو شرکت بزرگ صادرکننده نفت و گاز روسیه

۱. شرکت گاز پروم

شرکت گاز پروم روسیه، بزرگترین شرکت تولید و صادرکننده گاز در جهان می‌باشد، که بخشهای مختلف صنایع گازی کشورهای دنیا را به خود اختصاص داده است شرکت سهامی عام گاز پروم در سال ۱۹۹۳ تأسیس گردید. دولت روسیه در سال ۲۰۰۳ با ۳۸/۵ درصد، بزرگترین سهامدار گاز پروم بوده است. طی ۱۱ سال پس از تأسیس، گاز پروم همواره در حال توسعه فعالیت‌ها، افزایش دارایی‌ها و نفوذ خود در بازارهای داخلی و خارجی بوده است. گاز پروم، ۲۰ درصد تولید جهانی گاز، ۶۰ درصد ذخایر گاز روسیه و ۹۰ درصد تولید گاز روسیه را در اختیار دارد. ۸ درصد تولید ناخالص داخلی و ۲۰ درصد درآمد بودجه فدرال روسیه را تأمین می‌نماید. ۵۰ درصد برق تولید شده در روسیه با گاز تولیدی گاز پروم تأمین می‌گردد. گاز پروم همچنین در سرمایه بیش از ۱۰۰ شرکت داخلی و خارجی سهیم می‌باشد. این شرکت به همراه شرکتهای فرعی خود ۳۰۰ هزار کارمند را مشغول به کار نموده است. (۵)

هسته اصلی فعالیتهای گاز پروم شامل اکتشاف، تولید، حمل و نقل، فرآوری و بازاریابی گاز می‌باشد. حوزه اصلی فعالیت اکتشاف و تولید گاز پروم در منطقه سیبری غربی روسیه می‌باشد. لیکن پروژه‌هایی نیز در مناطق سیبری شرقی و خاور دور در دست اجرا دارد. گاز پروم در حال حاضر به ۲۷ کشور جهان گاز صادر می‌کند. این شرکت علاوه بر تمام

کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و بلوک شرق سابق به کشورهای انگلیس، آلمان، فرانسه، ایتالیا، هلند، اتریش، ترکیه، یونان، سوئیس و فنلاند نیز گاز صادر می‌نماید. گاز پروم همچنین برای صدور گاز به آسیای دور، اقیانوس آرام، کشورهای اسکاندیناوی و بلژیک برنامه‌ریزی نموده است. این شرکت ۲۵ درصد گاز مصرفی اروپا (۱۳۳ میلیارد متر مکعب) را در سال ۲۰۰۳ تأمین نموده است.

گاز پروم چندین مسیر خط لوله مهم گاز را در منطقه احداث و یا در حال اجرا دارد. مسیر خط لوله یامال - اروپا، خط لوله بلواستریم، مسیر دریای بالتیک (شمال اروپا) و چندین مسیر مهم داخلی از جمله این مسیرها می‌باشند.

اغلب شرکتهای چندملیتی و بزرگ نفت و گاز جهان از جمله، روه‌گاز آلمان، گاز دوفرانس، توتال، آنی ایتالیا، اگزون موبیل آمریکا و رویال داچ شل از شرکای خارجی گاز پروم می‌باشند. گاز پروم در برخی کنسرسیوم‌های جهانی مشارکت داشته و در پروژه‌های گاز منطقه از جمله پروژه صدور گاز به چین موسوم به غرب - شرق، در پروژه‌های پارس جنوبی ایران حضور دارد. گاز پروم همچنین در اغلب کشورهای CIS و بلوک شرق سابق، دارای سهام قابل توجه در سیستم‌های حمل و نقل گاز این کشورها می‌باشد.

۲. شرکت ترانس نفت^(۶)

شرکت دولتی ترانس نفت، بزرگترین شرکت روسی در زمینه صادرات نفت می‌باشد. این شرکت دارای ۴۷ هزار کیلومتر خط لوله، ۳۹۵ ایستگاه پمپاژ نفت، ۸۶۹ انبار ذخیره نفت می‌باشد. همچنین به‌طور متوسط این شرکت مالک ۴۰۰۰ کیلومتر مسیره‌های بین‌قاره‌ای در جهان می‌باشد. این شرکت امور مربوط به خطوط لوله خود را در سه گروه بزرگ خطوط داخلی، بین‌المللی و صادراتی سازماندهی نموده است. شرکت ترانس نفت دارای ۸ شرکت فرعی منطقه‌ای در داخل روسیه با طول خطوط لوله به میزان ۳۰ هزار کیلومتر می‌باشد. در واقع این

شرکتها و مسیرهای داخلی نقش بسیار مهمی در ترانزیت و صادرات بین‌قاره‌ای و منطقه‌ای ترانس نفت برعهده دارند. اغلب این خطوط به‌ویژه خطوط لوله دروژی‌بای یک و دو، و خطوط سامارا، اومسک، سیبری سرمنشاء خطوط صادراتی روسیه به شرق و غرب می‌باشند. در عرصه بین‌المللی نیز ترانس نفت با همکاری نهادهای مالی بین‌المللی و اروپایی در پروژه‌های بین‌المللی به‌ویژه اینوگیت، سینرجی، پروژه بالتیک و غیره مشارکت دارد. ازجمله مهمترین مشکلات ترانس نفت در خصوص بازسازی و تعمیر خطوط لوله موجود می‌باشد. اغلب این خطوط دارای بیش از ۳۰ سال عمر می‌باشند که در صورت عدم تعمیر و رسیدگی و افزودن بر ظرفیتهای موجود و احداث خطوط جدید، موجب عقب ماندن ترانس نفت از رقبای داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی می‌گردد.

فعالیت‌های اخیر روسیه در عرصه نفت و گاز منطقه

روسیه از امکانات بسیار گسترده‌ای در زمینه بهره‌برداری از خطوط لوله، نفتکش و راه‌آهن برای ترانزیت نفت و گاز خود به چهارگوشه جهان برخوردار است. این امتیاز مرهون گستردگی جغرافیایی و همسایگی و ارتباط سرزمینی روسیه با کشورهای اروپایی، آسیایی و آمریکا می‌باشد. طولانی‌ترین خطوط لوله نفت و گاز جهان در کنار طولانی‌ترین خطوط مواصلاتی ریلی، جاده‌ای و دریایی موجب شده روسیه قویترین و مهمترین کشور در زمینه شبکه‌های ترانزیت انرژی محسوب گردد. روسیه در سال ۲۰۰۳ دارای حدود ۹۰۰۰ کیلومتر خط لوله ترانزیت نفت بوده است. در حال حاضر روسیه از مسیر ده‌ها کشور اقدام به ترانزیت نفت و گاز خود به اروپا و آسیای شرقی، قفقاز و آسیای مرکزی می‌نماید. کشورهای اوکراین، بلاروس، استونی، لهستان، لیتوانی، آذربایجان، گرجستان، بلغارستان، رومانی، چک و اسلواکی ازجمله کشورهایی هستند که روسیه علاوه بر صدور نفت و گاز به این کشورها، از خاک آنها برای ترانزیت انرژی به مناطق مختلف جهان استفاده می‌نماید. ضمن این که کشورهایی همچون ترکمنستان،

قزاقستان، آذربایجان و ازبکستان از طریق خطوط لوله روسیه اقدام به صدور نفت و گاز خود به مناطق دیگر می‌نمایند. ذیلاً به برخی از فعالیتهای اخیر روسیه در بخش صادرات و ترانزیت نفت و گاز در مناطق آسیای مرکزی، قفقاز و اروپا و آسیای شرقی پرداخته می‌شود:

۱. اخیراً قزاقستان تصمیم گرفته گاز استخراج شده از منابع قره چگنک (در استان غربی) را از طریق لوله‌های روسیه به اوکراین و اروپا صادر نماید. در این خصوص گفتگوهای میان دو طرف (گاز پروم روسیه) ادامه دارد. این طرح که اسناد فنی و اقتصادی آن تهیه شده است شامل کارخانه تصفیه گاز به ظرفیت سالانه ۱۰ میلیارد مترمکعب در فاز اول و نصب لوله از منبع تا خط لوله روسیه است. وزیر انرژی و منابع معدنی قزاقستان در این خصوص گفت اگر قیمت گاز قره چگنک در مرز قزاقستان با روسیه ۴۹ الی ۵۴ دلار برای هر هزار مترمکعب باشد. این طرح می‌تواند در طی ۷ الی ۸ سال هزینه‌های خود را جبران نماید.^(۷)

۲. همچنین روسیه کار بازسازی خط لوله انتقال سنتی گاز ترکمنستان به روسیه و اوکراین را تا پاییز امسال انجام خواهد داد. در واقع طرح بازسازی این خط لوله یک کار مشترک میان ترکمنستان، روسیه و اوکراین محسوب می‌شود. روسیه سال گذشته یک قرارداد ۲۵ ساله برای دریافت گاز با ترکمنستان امضا نموده است. طبق این قرارداد میزان صادرات گاز ترکمنستان به روسیه با بازسازی خط لوله سنتی و احداث یک خط لوله جدید به سالانه ۸۰ میلیارد مترمکعب از سال ۲۰۰۷ به بعد بالغ خواهد شد. در حال حاضر شرکتهای روسی گاز پروم و ایترآ جمعاً ۱۵ میلیارد مترمکعب در سال از ترکمنستان گاز دریافت می‌کنند.

۳. شرکت گاز پروم نیز قصد دارد دو شرکت مشترک با قزاقستان تشکیل دهد. یکی از این شرکت‌ها برای تصفیه گاز استخراجی از منبع گاز قره چگنک و دیگری برای بازسازی خط لوله گاز قزاقستان ایجاد می‌شود. ضمن اینکه دو سال قبل شرکت مشترک دیگری نیز به نام قزروس متشکل از گاز پروم و قزمونای گاز قزاقستان برای تصفیه سالانه سه میلیارد مترمکعب گاز منبع قره چگنک در کارخانه اورنبرگ روسیه تشکیل شده است. در سال ۲۰۰۳ در این منبع گاز ۵/۵

میلیارد مترمکعب گاز تولید شده است. گاز پروم همچنین آماده است بخشی از سهام شرکت لوله‌گذاری قزاقستان را بخرد و از این راه در بازسازی خط لوله سنتی آسیای مرکزی به سمت غرب مشارکت نماید. این خط لوله گاز که در زمان شوروی سابق احداث شده است، و گاز ازبکستان و ترکمنستان را به روسیه و اوکراین انتقال می‌دهد، از قزاقستان عبور می‌کند و روسیه در بازسازی و توسعه ظرفیت انتقالی آن ذینفع می‌باشد. هم‌اکنون شرکت گاز ترانس گاز که بخشی از شرکت ملی نفت و گاز قزاقستان است، خود به نوسازی این خط لوله مشغول است. سال گذشته (۲۰۰۳) از این لوله حدود ۴۳ میلیارد مترمکعب گاز انتقال یافت، که ۱/۲ میلیارد مترمکعب آن در داخل قزاقستان، ۲ میلیارد مترمکعب آن گاز صادراتی قزاقستان و ۳۹ میلیارد و ۸۰۰ هزار مترمکعب ترانزیت گاز ازبکستان و ترکمنستان بود.

روسیه همچنین آمادگی خود را برای صادرات مجدد گاز از طریق ارمنستان به کشورهای ثالث اعلام کرده است.

۴. خط لوله انتقال گاز ترکمنستان به روسیه و اوکراین: تاکنون ترکمنستان از طریق خط لوله سنتی موسوم به آسیای مرکزی - مرکز گاز خود را به روسیه و اوکراین صادر می‌کرده است. ظرفیت این خط لوله در حال حاضر از ۸۰ میلیارد مترمکعب به ۵۰ میلیارد مترمکعب در سال نزول کرده است. لذا ترکمنستان برای اجرای تعهدات سنگین صادرات گاز خود به روسیه، اوکراین و کشورهای دیگر باید خط لوله جدیدی را پیش‌بینی کند. لذا دو مسیر برای انتقال گاز ترکمنستان متصور است:

الف) یک مسیر از حاشیه دریای خزر به سمت قزاقستان و روسیه (بدون عبور از ازبکستان) که ترکمنستان بر این مسیر تأکید دارد.

ب) دیگری همان خط لوله سنتی (که از ازبکستان و قزاقستان می‌گذرد) می‌باشد. شرکت گاز پروم روسیه (به عنوان خریدار اصلی گاز ترکمنستان) احداث خط لوله جدید توسط ترکمنستان را به دلیل هزینه هنگفت آن مقرون به صرفه نمی‌داند لذا پیشنهاد بازسازی

خط لوله سنتی موجود را نموده است. از این رو تکلیف خط لوله جدید هنوز در ابهام می‌باشد. ۵. از سوی دیگر روسیه به دنبال توسعه فعالیت‌های نفت و گاز خود در غرب اروپا می‌باشد. در جریان سفر گرهارد شرودر صدراعظم آلمان به مسکو در تیرماه ۱۳۸۳، سران دو کشور از قرارداد همکاری بین دو کمپانی گاز پروم و اوآ آلمان به صورت Joint Venture استقبال کردند. این قرارداد در چهار بخش تولید گاز، احداث خط لوله گاز از طریق دریای بالتیک و ایجاد و گسترش ساختارهای لازم جهت بازاریابی گاز روسیه در آلمان و اروپا و اجرای پروژه‌های مشترک نیروگاه‌های گازی در اروپا می‌باشد.

۶. سوآپ نفت از آستراخان به ایران: در سال ۲۰۰۳ شرکت لوک اویل روسیه به عنوان بزرگترین شرکت نفتی روسیه حدود ۵۰۰ هزار تن نفت (۴۵ هزار بشکه در روز) و سایر فرآورده‌های نفتی را از ترمینال نفتی بندر آستراخان به ترمینال نفتی نکای ایران منتقل نموده است. این میزان در سال جاری میلادی به ۱ میلیون تن خواهد رسید این افزایش به دنبال توسعه ظرفیت ترمینال نفتی آستراخان صورت می‌گیرد در پایان عملیات توسعه ظرفیت این ترمینال به چند میلیون تن خواهد رسید.

۷. مشارکت گاز پروم در خط لوله گاز ایران به ارمنستان: شرکت آرموس گاز پروم که ۴۵ درصد سهام آن متعلق به گاز پروم و ۵۵ درصد آن در اختیار ارمنستان است، ماه میلادی گذشته آمادگی خود را برای شرکت در عملیات احداث خط لوله گاز ایران و ارمنستان اعلام نمود. کار بررسی مقدمات فنی و اقتصادی این طرح، در مؤسسه گیپرواسپتس روسیه اخیراً به پایان رسیده است.^(۸) براساس محاسبات این مؤسسه پروژه مذکور نیاز به ۱۴۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری دارد و درآمدهای آن در ۹ سال هزینه‌ها را جبران خواهد کرد. منابع سرمایه‌گذاری این طرح تنها مسئله حل نشده است و ممکن است با دریافت وام‌های دولتی یا سرمایه‌گذاری شرکت گاز پروم حل شود. الکساندر ریزانوف معاون شرکت گاز پروم در این راستا ضمن تأکید بر اهمیت راهبردی این طرح برای ارمنستان به‌ویژه از نظر تأمین انرژی این کشور گفت: خط لوله

گاز روسیه به ارمنستان که از خاک گرجستان عبور می‌کند نیاز به تعمیرات اساسی دارد.

۸. شرکت لوک اوایل روسیه نیز اخیراً اقدام به تشکیل یک شرکت مشترک گازی با آرامکوی عربستان تحت عنوان شرکت لوک‌سار نموده است. این شرکت که ۸۰ درصد آن متعلق به لوک اوایل می‌باشد، در اسفند ۱۳۸۲ تأسیس گردیده است. قرار است آرامکو گاز تولید شده توسط این شرکت مشترک را خریداری و خط لوله گاز مورد نیاز جهت صادرات گاز تولید شده را احداث نماید. لوک اوایل برای تأمین مالی امور اکتشاف این پروژه از یک بانک عربستانی وام دریافت خواهد کرد. لوک اوایل همچنین متعهد گردیده برای تولیدات گاز این پروژه بازاریابی نماید. شایان ذکر است عربستان قبلاً مذاکراتی را با شرکت اگزان موبیل در این خصوص انجام داده بود که در نهایت با عدم اخذ نتیجه مناسب، این مذاکرات قطع و مذاکرات با لوک‌اوایل آغاز گردید. شرکت لوک اوایل بیشتر در زمینه نفت تجربه داشته و اخیراً وارد پروژه‌های گازی شده است.

۹. یکی از بزرگترین پروژه‌های صادراتی نفت روسیه، احداث خط لوله نفت این کشور از آنگارسک در سیبری به سمت چین و ژاپن می‌باشد. این خط لوله باید از شهر انگارسک در سیبری روسیه به میدان نفت داجینگ در شمال شرقی چین احداث شود. دو طرف یک دهه است که در این خصوص گفتگو می‌کنند. اما اکنون مذاکرات آنها متوقف شده است. روسیه پیشنهاد نموده است که این خط از آنگارسک به بندر ناخودکا در سواحل دریای ژاپن احداث و شاخه‌ای از آن نیز به میدان نفتی داجینگ در شمال شرق چین متصل گردد. این در حالی است که مقامات چینی برای حل این مسئله و انتقال بیشتر نفت روسیه به این کشور تدابیر دیگری اندیشیده‌اند. چین و روسیه اخیراً در خصوص احداث خطوط ریلی به منظور انتقال نفت از روسیه به چین به توافق رسیده‌اند و انتظار می‌رود با افزایش این خطوط بتدریج نفت بیشتری از روسیه به چین وارد شود. در این راستا شرکت راه‌آهن روسیه و شرکت نفتی یوکوس روسیه و شرکت نفت چینی سینوپک قراردادی برای صادرات نفت روسیه به چین از طریق راه‌آهن امضا

نموده‌اند که طبق آن روسیه با استفاده از مسیرهای ریلی برای سالجاری میلادی حدود ۶/۵ میلیون تن نفت به چین صادر خواهد نمود. این میزان در سال ۲۰۰۵ به ۸/۵ میلیون تن و در سال ۲۰۰۶ به ۱۵ میلیون تن خواهد رسید.

این در شرایطی است که کشور ژاپن نیز امیدوار است مسکو این خط لوله را از آنگارسک به بندر ناخودکا احداث نماید.

۱۰. از سوی دیگر، روسیه تصمیم گرفته است مبلغ ۱۳۵ میلیون دلار برای نوسازی راه‌آهن سبیری تا بندر پروزنایا (در انتها علیه سواحل شرقی روسیه، نزدیک تنگه برینگ) به منظور انتقال نفت به شرق سبیری هزینه کند. این در حالی است که رئیس شرکت نفت دولتی ترانس نفت نیز اعلام کرده تا سال آینده ۱۰۰۰ کیلومتر از خط لوله نفتی سبیری تکمیل خواهد شد. با تکمیل خط لوله و نوسازی راه‌آهن سبیری، روسیه قادر خواهد بود که از بندر مذکور به ژاپن نفت صادر نماید. وی افزود صادرات نفت از این بندر تا سال ۲۰۰۶ آغاز خواهد شد و همزمان کار احداث خط لوله ۲۳۰۰ مایلی از آنگارسک به بندر فوق ادامه خواهد یافت. اما تا زمانی که این خط تکمیل نشده از خط آهن برای انتقال نفت به کنار دریای ژاپن استفاده خواهد شد.

۴. تشریح برنامه‌ها و طرحهای آتی و در دست اقدام روسیه در عرصه تجارت و

ترانزیت نفت و گاز

الف) حوزه نفت

در حوزه صادرات و ترانزیت نفت، به‌طور استراتژیک، روسیه در حال توسعه چهار مسیر صادراتی خود می‌باشد. این چهار مسیر عبارتند از: مسیر جنوبی در مناطق دریای سیاه و دریای خزر، مسیر شمالی در منطقه دریای آدریاتیک، مسیر اروپای مرکزی که از کشورهای بلغارستان، یوگسلاوی، کرواسی و یونان به سمت دریای ادریاتیک و ایتالیا خواهد گذشت و سرانجام مسیر

شرق به سمت چین، ژاپن و کره جنوبی. ذیلاً عناوین پروژه‌های در دست اقدام و یا مطرح روسیه ارائه می‌گردد:

- احداث سیستم خط لوله دریای بالتیک
- توسعه خط لوله تیمن - پچورا جهت اتصال به سیستم سراسری خط لوله نفت روسیه
- نوسازی و گسترش خط لوله دروژبا در شمال
- اتصال خطوط لوله دروژبا به خطوط لوله آدریا در دریای آدریاتیک
- پروژه خط لوله یامال - اروپا که موافقتنامه سرمایه‌گذاری آن به مبلغ ۱۲ میلیارد دلار امضا شده است.

- احداث خط لوله سوخودلنایا - رادیونواسکایا
- افزایش ظرفیت خط لوله اتورا - سامارا با مشارکت قزاقستان
- خطوط ساخالین - خاباروفسک - ولادی‌وستک جهت صدور نفت به چین، ژاپن و کره

جنوبی

- احداث خط لوله ساخالین - هوکایدو در شرق دور
- استفاده بالعکس از خط لوله نفتی اودسا - برودی در اوکراین به سمت جنوب (دریای سیاه) توافقات لازم در این خصوص انجام شده و بزودی با پر کردن نفت فنی در این خط لوله، کار استفاده عملیاتی از آن آغاز خواهد شد.

- افزایش ظرفیت خط لوله داخلی تیخورتسک - نوواراسیسک^(۹)

- پروژه خط لوله خزر به طول ۱۵۸۰ کیلومتر و هزینه ۲/۳ میلیارد دلاری از قزاقستان به بندر نوواراسیسک روسیه در دریای سیاه.

- تقویت و افزایش ظرفیت کریدور صادراتی لاتویا به سمت شمال غرب اروپا: این کریدور شامل طیف وسیعی از مدرنترین خطوط لوله، خط آهن، انبارها و ترمینال‌های نفتی در بندر ونتسپیلس لاتویا در دریای بالتیک می‌باشد.^(۱۰)

روسیه همچنین قصد دارد با همکاری بلغارستان و یونان خط انتقال نفت بورگاس - الکساندرو پولیس را ایجاد نماید. طبق توافق به عمل آمده میان این سه کشور، روسیه نفت خود و قزاقستان را با نفتکش از بندر خود در دریای سیاه به بندر بورگاس بلغارستان و از آنجا با خط لوله بلغارستان نفت را به بندر الکساندرو پولیس یونان منتقل و از این بندر نیز با نفتکش‌ها به دریای مدیترانه و بازار جهانی ارسال خواهد شد.

ب) حوزه گاز

کشورهای اروپایی قصد دارند تا ده سال آینده حجم گاز مصرفی خود را از ۳۴۰ میلیارد متر مکعب فعلی به ۴۵۰ میلیارد متر مکعب در سال افزایش دهند. در این میان، روسیه به وسیله شرکت گاز پروم، به دنبال ارتقای ظرفیت صادرات خود به بازار اروپا تا سقف ۲۵ درصد تقاضای گاز مصرفی اروپا می‌باشد. روسیه همچنین طرح‌هایی را برای افزایش قابل توجه در صدور گاز به کشورهای شرق دور در حال برنامه‌ریزی می‌باشد. از جمله این پروژه‌ها به شرح ذیل می‌باشد:

۱. در جریان سفر تیرماه ۱۳۸۳ شرودر، صدراعظم آلمان به مسکو، سران روسیه و آلمان از قرارداد همکاری بین دو کمپانی گاز پروم روسیه و یک شرکت آلمانی به صورت (سرمایه‌گذاری مشترک) استقبال کردند. این قرارداد همکاری در چند بخش تولید گاز، احداث خط لوله گاز از طریق دریای بالتیک و ایجاد و گسترش ساختارهای لازم جهت بازاریابی گاز روسیه در آلمان و اروپا و اجرای پروژه‌های مشترک نیروگاه‌های گازی در اروپا می‌باشد.^(۱۱)
۲. روسیه همچنین اخیراً قراردادی را با اوکراین جهت صدور ۱۱۲ میلیارد متر مکعب گاز در سال ۲۰۰۵ از طریق اوکراین به اروپا منعقد نموده است. علاوه بر این روسیه ۲۳ میلیارد متر مکعب گاز نیز بابت حق ترانزیت به اوکراین تحویل می‌دهد.
۳. همچنین روسیه در حال ساخت بزرگترین تأسیسات تولید، پالایش و صدور گاز

طبیعی جهان در جزیره ساخالین در سواحل شرقی روسیه (همسایگی ژاپن) می‌باشد. یک خط لوله انتقال نفت و گاز نیز در امتداد این جزیره به طول ۵۰۰ مایل (به سمت جنوب) احداث می‌گردد. به نوشته سایت اینترنتی اخبار روسیه، این کشور فقط در سال جاری میلادی حدود ۳ میلیارد دلار برای احداث تأسیسات مختلف نفت و گاز در ساخالین هزینه نموده است. این تأسیسات و نیز خط لوله مربوطه با هدف صدور گاز به چین، ژاپن و کره جنوبی ساخته می‌شوند. در واقع اکنون منطقه ساخالین به عنوان قطب اصلی صادرات گاز روسیه به خاور دور محسوب می‌گردد.

۵. تبیین ارتباط میان فعالیت‌های روسیه در عرصه جهانی انرژی و تأمین اهداف سیاسی، اقتصادی و امنیتی این کشور

الف) اقدامات روسیه برای حفظ نقش انحصاری خود در عرصه صادرات و ترانزیت انرژی در حوزه‌های سنتی خود

با توجه به افزایش بیش از پیش نقش انرژی در معادلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی جهان، کشور روسیه پس از وقفه‌ای چند ساله در سالهای بعد از فروپاشی شوروی سابق، در چند سال اخیر اقدامات و تحرکات خود در عرصه انرژی را با هدف حفظ بازارهای سنتی خود در اروپا، شرق و جمهوری‌های شوروی سابق آغاز نموده است. در این راستا اقدامات روسیه را می‌توان به اقدامات سیاسی و اقتصادی تقسیم‌بندی نمود:

۱. اقدامات سیاسی: (که بیشتر در قبال جمهوری‌های شوروی سابق اعمال می‌شود).

- حفظ و تقویت موقعیت رژیم‌ها و مقامات کشورهای طرفدار همگرایی با روسیه به‌ویژه

در بلاروس، اوکراین، ارمنستان، قزاقستان، تاجیکستان؛

- تلاش برای جذب کشورهای واگرای از اتحادیه کشورهای مشترک‌المنافع: از جمله

آذربایجان و ازبکستان؛

- اعمال فشارهای سیاسی و نظامی: به‌ویژه علیه گرجستان، مولداوی و کشورهای حوزه

بالتیک

- اعمال نفوذ در تصمیمات مقامات کشورها: در جریان موضوع استفاده بالعکس روسیه از

خط لوله نفتی اودسا - برودی در اوکراین، روسیه با اعمال نفوذ در میان مقامات رده بالای

اوکراینی و حتی تلاش برای برکناری مقامات مخالف استفاده بالعکس از این خط لوله، سرانجام

روسیه با اعمال اقدامات سیاسی و اقتصادی مختلف موفق به جلب نظر رئیس‌جمهور اوکراین

برای تقویت این موضوع گردید.

۲. اقدامات اقتصادی

- فروش نفت و گاز با قیمت‌های ارزانتر از نرخ‌های جهانی؛

- کاهش و یا قطع صدور نفت و گاز به کشورهایی که سالهاست به‌طور سنتی از روسیه

خرید می‌نمایند. کشورهایی از جمله گرجستان، ارمنستان، آذربایجان، اوکراین، بلاروس و تقریباً

تمام کشورهای اروپای شرقی و مرکزی به‌طور حیاتی وابسته به واردات نفت و گاز از روسیه

هستند. روسیه همواره از این اهرم برای اعمال فشار سیاسی و اقتصادی به این کشورها

بهره‌برداری نموده است.

- استفاده از اهرم بدهی کشورها به روسیه؛

- تصاحب تأسیسات حیاتی نفت و گاز این کشورها در قبال بدهی‌ها و یا ارائه کمک‌های

اقتصادی. روسیه اکنون در تأسیسات مربوط به نفت، گاز و برق اکثر کشورهای مستقل

مشترک‌المنافع به‌ویژه ارمنستان، اوکراین، بلاروس، اسلوکی، مولداوی، دارای سهم می‌باشد و

در تلاش برای افزایش این سهم و تصاحب کامل آن می‌باشد. این امر موجب اعمال نفوذ بیش از

پیش روسیه در رویکردها و سیاست‌های انرژی این کشورها و وابستگی بیشتر آنها به انرژی روسیه

می‌گردد. شایان ذکر است کشورهایی همچون اوکراین و بلاروس مهم‌ترین کشورهای مسیر

ترانزیتی روسیه به سمت اروپا می‌باشند. به‌طوری‌که این دو کشور جمعاً حدود ۸۰ درصد نفت و

گاز روسیه به اروپا را از خاک خود ترانزیت می‌نمایند.

- تلاش برای مشارکت و سهام شدن در پروژه‌های عمده نفت و گاز منطقه با هدف کنترل و اطلاع از اقدامات و فعالیت‌های کشورها؛

- روسیه به دلیل وسعت، امکانات عظیم و سابقه طولانی در صنایع نفت و گاز پتانسیل‌ها و امکانات و قدرت مانور بالا و منحصر به فردی برای بهره‌برداری از مسیرها و ابزارهای جایگزین برای انتقال انرژی خود به بازارهای جهانی است. به طوری که در صورت ایجاد مانع و مشکلاتی در یک مسیر می‌تواند از مسیرها و امکانات دیگر استفاده نماید.

ذیلاً به نمونه‌هایی از اقدامات اقتصادی روسیه در راستای موارد فوق اشاره می‌گردد:

۱. آغاز متوقف شدن تدریجی صادرات گاز روسیه به گرجستان: شرکت گاز پروم در حال حاضر ارسال گاز به پنج منطقه در گرجستان را به دلیل عدم پرداخت بدهی‌های خود، متوقف نموده است. اکنون صادرات گاز روسیه به گرجستان روزانه به ۲۰۰ هزار متر مکعب کاهش یافته است. نیاز روزانه گاز گرجستان ۳۷۰ هزار متر مکعب می‌باشد.

۲. روزنامه روسی ورمیانووستی در تحلیلی از طرح احداث خط لوله گاز ایران به ارمنستان، هدف گاز پروم از شرکت در این پروژه را کنترل فعالیت‌های گازی ایران توصیف نمود.

۳. جمهوری آذربایجان به دلیل وابستگی به گاز روسیه اخیراً دچار مشکل شده است. در سال میلادی گذشته گاز پروم شرکت ایترا را از منطقه بیرون کرد و برای صدور سالانه ۵/۵ میلیارد متر مکعب گاز به آذربایجان تعهد داد. این مقدار گاز قرار بود در چهار مرحله ارسال شود لیکن گاز پروم به تعهدات خود عمل نکرد. در حال حاضر انتقال گاز روسیه به آذربایجان از طریق خط لوله موزدوک - تفلیس - قاضی محمد صورت می‌گیرد که طی دو ماه اخیر این خط لوله چهار بار منفجر شده است.

۴. روسیه همچنین قصد دارد با همکاری بلغارستان و یونان خط انتقال نفت بورگاس - الکساندرو پولیس را ایجاد نماید. طبق توافق به عمل آمده میان این سه کشور، روسیه نفت خود و

قزاقستان را با نفتکش از بندر خود در دریای سیاه به بندر بورگاس بلغارستان و از آنجا با خط لوله بلغارستان نفت را به بندر الکساندرو پولیس یونان منتقل و از این بندر نیز با نفتکش‌ها به دریای مدیترانه و بازار جهانی ارسال خواهد شد.^(۱۲) به این ترتیب روسیه به دلیل محدودیت‌های ایجاد شده توسط ترکیه در تنگه بسفر، خواهد توانست این تنگه را دور زده و نفت خود را به بازار جهانی صادر نماید. طول این مسیر حدود ۳۰۰۰ کیلومتر می‌باشد. در حقیقت یکی از اهداف این طرح مقابله با پروژه خط لوله باکو - جیحان است که ترکیه برای مجبور نمودن روسیه و قزاقستان جهت استفاده از آن، محدودیت‌هایی را برای عبور نفتکش‌ها از تنگه بسفر اعمال نموده است. به احتمال قوی با تحقق موضوع استفاده بالعکس از خط لوله نفتی اودسا - برودی در اوکراین، روسیه نفت ارسالی به یونان و بلغارستان را از بندر اودسا در جنوب اوکراین به وسیله نفتکش منتقل خواهد نمود.

۵. روسیه اخیراً موضوع صدور گاز به بلاروس و تسویه بدهی‌های این کشور به روسیه را منوط به تصاحب شرکت بل ترانس گاز بلاروس نموده است. بلاروس یکی از عمده‌ترین مسیرهای صادراتی و ترانزیت نفت و گاز روسیه به اروپاست. لذا روسیه قصد دارد با تصاحب زیرساخت‌های انرژی این کشور، بدون دغدغه به تکمیل طرح‌های خود در بخش ترانزیت بپردازد. روسیه همزمان با فشار به بلاروس، تلاش دارد تا به نوعی خطوط لوله اصلی ترانزیتی اوکراین را نیز با روشهایی مانند کنسرسیون و غیره به دست آورد.

ب) روابط روسیه و اوپک (رقابت یا همکاری)

در حال حاضر روسیه به همراه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع حدود ۸۰ درصد تولید جهانی نفت خارج از اوپک را تأمین می‌نماید و سهم روسیه به تنهایی ۵۷ درصد این میزان می‌باشد. روسیه و اوپک طی سالهای متمادی ترکیبی از روابط توأم با رقابت و همکاری داشته‌اند. دورانی که کشورهای عضو اوپک سیاست کاهش تولید را برای دفاع از قیمت دنبال

کرده‌اند، روسیه نیازی به همکاری با اوپک احساس نکرده است. اما در زمان سقوط فاحش قیمت‌های جهانی نفت، روسیه به‌طور مقطعی با درخواست اوپک برای کاهش تولید موافقت نموده است. روسیه در دوران اوج قیمت نفت، اقدام به رقابت با اوپک و تصرف بازارهای آن نموده است. ضمن اینکه کشورهای مصرف‌کننده نفت به‌ویژه آمریکا و اروپا، با توجه به سیاست‌های کنترل تولید توسط اوپک چشم امید خود را به روسیه و قزاقستان و مکزیک به عنوان بزرگترین تولیدکنندگان نفت خارج از اوپک در سالهای آتی دوخته‌اند.

از سوی دیگر در حال حاضر بسیاری از تحلیل‌گران دلیل اصلی افزایش شدید در قیمت‌های جهانی نفت را تحولات و بی‌ثباتی‌های سیاسی می‌دانند، کشورهای عضو اوپک اکنون با حداکثر ظرفیت خود اقدام به تولید و صدور نفت کرده‌اند، لیکن این کشورها از توان و امکانات کافی برای افزایش تولید در حداقل زمان برخوردار نیستند (البته بجز عربستان) در مقابل، روسیه امکانات قابل توجهی برای افزایش تولید و تصاحب بازارهای نفتی دارد. این امر کشورهای مصرف‌کننده نفت و گاز را بر آن می‌دارد که با حمایت از روسیه در این روند با یک تیر دو نشان بزنند، اولاً به انحصار چندین ساله اوپک در بازار نفت پایان دهند و از نیروی آلترناتیو دیگری همچون روسیه برای کنترل اوپک و جلوگیری از افزایش بی‌رویه قیمت نفت استفاده نمایند، همچنین با افزایش خرید گاز از روسیه و جایگزین نمودن آن با نفت در مصارف خود از اتکای بیشتر خود به نفت جلوگیری نمایند.

ج) اقدامات روسیه برای شکست پروژه خط لوله نفت باکو - جیحان

آمریکا به‌عنوان اصلی‌ترین حامی پروژه باکو - جیحان تلاش می‌کند با اجرای یک طرح از انتقال نفت منطقه از مسیر روسیه و سپس ایران جلوگیری کند. آمریکا برای تضمین امنیت انرژی خود در منطقه دریای خزر و جلوگیری از افزایش میزان نفوذ روسیه و ایران می‌کوشد تا با عملی ساختن این پروژه که بسیاری از کارشناسان انرژی جهان آن را غیراقتصادی می‌دانند، از

میزان تأثیرگذاری این دو کشور در معادلات منطقه خزر، قفقاز و آسیای مرکزی بکاهد. لیکن روسیه نیز با هدف تأمین منافع خود در رقابت با پروژه باکو - جیحان در حال اقدام برای احداث خط لوله‌ای به مراتب ارزانتر برای انتقال نفت قزاقستان از طریق خاک خود به بنادر دریای سیاه شده است. همچنین قزاقستان و ترکمنستان نیز برای انتقال نفت خود از مسیر ایران (که در هر بشکه حدود ۸ دلار ارزانتر از سایر مسیرها تمام می‌شود) تمایل بیشتری نشان می‌دهند.

در این راستا همچنین اخیراً روسیه از قزاقستان خواسته است در خصوص پیوستن احتمالی به طرح باکو - جیحان تجدیدنظر نماید. همچنانکه کالیوژنی نماینده روسیه در امور دریای خزر معتقد است، مهمترین مسئله و مشکل پیش روی شرکای طرح باکو - تفلیس - جیحان جذب نفت قزاقستان برای انتقال از طریق این خط لوله است. به طوری که بتوانند سالانه ۳۰ میلیون تن نفت قزاقستان را از این خط لوله منتقل کنند. وی در عین حال خط لوله باکو - جیحان را رقیبی برای شرکت ترانس نفت روسیه و خط لوله ترانس خزر این شرکت توصیف نمود و از این شرکت خواست برای جذب و انتقال نفت و گاز خارج از محدوده روسیه تعرفه‌ای مناسب‌تر اعمال نماید. اکنون روسیه تلاش می‌کند ذخایر نفت خود و قزاقستان را به‌طور مشترک به بازارهای جهانی عرضه نماید. هرچند در خصوص صدور مشترک نفت به چین دو کشور نتوانسته‌اند به توافق برسند.

روسیه همچنین پس از مدتها بحث، مذاکره، تهدید و فشار به دولت اوکراین، سرانجام مقامات کی یف را نسبت به بهره‌برداری بالعکس از مسیر خط لوله تازه احداث شده اودسا - برودی مجاب نمود. بر این اساس در تیرماه گذشته قراردادی میان شرکت ملی اوکراترانس نفتای اوکراین و شرکت روسی - انگلیسی^۱ برای انتقال سالانه ۹ میلیون تن نفت به مدت ۳ سال از مسیر برودی به بندر اودسا منعقد گردید. به طوری که نفت اورال روسیه از طرق برودی به ترمینال نفتی پیودنی در اودسا (سواحل دریای سیاه) منتقل خواهد شد. روسیه در قبال تصمیم اوکراین برای

1. TNK-BP

پذیرش این امر، تعهد نموده از طریق خطوط لوله ترانزیتی اوکراین ۱۱۲ میلیارد مترمکعب گاز خود را به اروپا صادر نماید و علاوه بر تحویل ۲۳ میلیارد مترمکعب گاز به اوکراین حق ترانزیت این مسیر را نیز به اوکراین پرداخت نماید. این اقدام روسیه در راستای تلاشهای این کشور برای ایجاد اختلال در مسیر پروژه خط لوله باکو - جیحان صورت گرفته است. زیرا مهمترین هدف از احداث خط لوله اودسا - برودی توسط اوکراین ترانزیت نفت دریای خزر در امتداد خط لوله باکو - جیحان به اروپا بوده است. آمریکا و اتحادیه اروپا همواره از احداث و بهره‌برداری از خط لوله اودسا - برودی حمایت می‌کردند و حتی اتحادیه اروپا، اوکراین را تهدید نموده بود که در صورت پذیرفتن خواسته روسیه برای استفاده بالعکس از این خط لوله، این امر به روند پیوستن اوکراین به اتحادیه اروپا خدشه وارد خواهد ساخت. لیکن فشارهای سیاسی و اقتصادی روس‌ها، عدم حمایت مالی جدی و عملی اروپا از بهره‌برداری از این خط لوله در مسیر اصلی خود و همچنین ملاحظات اقتصادی دولت اوکراین موجب شد در نهایت پس از کش و قوسهای فراوان و بروز اختلافاتی چند میان مقامات سیاسی و اقتصادی اوکراین و حتی برکناری برخی از مقامات مخالف ایده استفاده بالعکس از این خط لوله (از جمله وزیر سوخت و انرژی و نیز معاون نخست‌وزیر اوکراین) دولت اوکراین با دستور مستقیم لئونید کوچما، رئیس‌جمهور این کشور به استفاده انحصاری روسیه از این خط لوله در مسیر برودی به اودسا، به مدت سه سال، تن داد. لیکن روسیه همچنان در پی اعمال نفوذ بیشتر در صنایع نفت و گاز اوکراین بوده و تلاش دارد تا به نوعی خطوط اصلی ترانزیتی اوکراین را با روشهایی همچون تشکیل کنسرسیوم مشترک، خرید شرکتهای اوکراینی در قبال بدهی‌ها و ... در اختیار و کنترل خود بگیرد.

از سوی دیگر روسیه با هدف ایجاد انحصار در مسیرهای ترانزیت نفت و گاز به اروپا و از میدان بدر کردن رقبا، به دنبال تصاحب شرکت بل ترانس گاز بلاروس می‌باشد. کشور بلاروس یکی از عمده‌ترین مسیرهای صادراتی و ترانزیتی نفت و گاز روسیه به اروپا می‌باشد. لذا با ایجاد اختلال و توقف در تأمین نفت و گاز مورد نیاز بلاروس، در پی خرید شرکت مذکور در قبال

بدهی‌های بلاروس به روسیه می‌باشد. تحقق این امر موجب خواهد شد روسیه با دغدغه کمتری به تکمیل استراتژی خود برای به انحصار درآوردن ترانزیت انرژی به اروپا بپردازد.

۶. نگاهی به آخرین وضعیت ذخایر، تولید، صدور و ترانزیت نفت و گاز جمهوری اسلامی ایران و برنامه‌های آتی و در دست اقدام

الف) ذخایر اثبات شده نفت و گاز ایران

ذخایر اثبات شده نفت ایران در سال ۲۰۰۴ حدود ۱۳۲ میلیارد بشکه اعلام شده است که از این لحاظ ایران بعد از عربستان سعودی (با ۲۶۲ میلیارد بشکه) بیشترین حجم ذخایر اثبات شده نفت جهان را دارا می‌باشد.

ذخایر اثبات شده گاز ایران نیز در همین سال حدود ۲۷ تریلیون مترمکعب اعلام شده که بدین ترتیب ایران دارای دومین ذخایر گاز جهان (۱۸ درصد گاز جهان) می‌باشد ۵۰ درصد ذخایر گازی ثبت شده ایران در میدان گازی پارس جنوبی واقع شده است. این میدان با داشتن ۴۵۰ تریلیون فوت مکعب گاز معادل ۸ درصد گاز جهان را دارا می‌باشد. کارشناسان عمر ذخایر گاز ایران را ۳۵۰ سال تخمین زده‌اند. (۱۳)

ایران در سال ۲۰۰۳ روزانه حدود ۳۸۵۰۰۰۰ بشکه نفت و ۳۰۰ میلیون متر مکعب گاز تولید کرده است.

طرح‌ها و برنامه‌های در دست اقدام ایران برای صدور نفت و گاز

- احداث خط لوله گاز ایران به پاکستان و هند؛
- احداث خط لوله گاز ایران به ارمنستان با ۱۴۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری؛
- صدور گاز ایران به گرجستان از طریق ارمنستان و آذربایجان؛
- احداث خط لوله نفت قزاقستان از طریق ایران به خلیج فارس؛

- ترانزیت گاز به اروپا از طریق خط لوله گاز ایران به ترکیه؛

- صدور گاز مایع ایران به چین؛

- صدور گاز ایران به اروپا از طریق روسیه و اوکراین؛

- احداث خط لوله ۱۵۰۰ کیلومتری نفت از بندر عسلویه در جنوب به شمال غرب ایران.

در مجموع ایران در پی آن است که تا ۵ سال آینده تولید نفت خود را به ۵/۵ میلیون بشکه

در روز و تا ۲۰ سال آینده به ۷ میلیون بشکه در روز و تولید گاز خود را به ۶۰ میلیارد متر مکعب در

سال افزایش دهد. (۱۴)

تدوین سند چشم‌انداز ۲۰ ساله صنایع نفت و گاز ایران

ایران همچنین اخیراً اقدام به تدوین یک سند چشم‌انداز ۲۰ ساله از سال ۱۳۸۴ لغایت

۱۴۰۴ شمسی برای صنایع نفت و گاز خود نموده است. طبق این سند ایران بایستی برای تبدیل

شدن به: ۱. اولین و بزرگترین تولیدکننده محصولات پتروشیمی در منطقه؛ ۲. دومین

تولیدکننده نفت اوپک و ۳. سومین تولیدکننده گاز در جهان، تلاش نماید. اکنون ایران از نظر

تولید نفت در جایگاه پنجم و تولید گاز در جایگاه چهارم جهان می‌باشد. همچنین طبق این سند

ایران برای جذب بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی تا سال ۱۳۹۴ شمسی (ده

سال آینده) برنامه‌ریزی نموده است.

در این راستا ایران طی چند سال اخیر اقدام به آغاز عملیات توسعه و بهره‌برداری از

میدان نفت و گاز پارس جنوبی در خلیج فارس نموده است. این میدان که بزرگترین میدان گازی

جهان نیز محسوب می‌گردد، بین ایران و قطر به صورت مشترک واقع شده است. جمهوری

اسلامی ایران توسعه‌بخش مربوط به خود را در ۲۶ مرحله برنامه‌ریزی نموده است و تاکنون

قراردادهای مربوط به توسعه ده مرحله آن منعقد شده است. ایران تصمیم دارد طی ۱۰ سال

آینده مبلغ ۶۰ میلیارد دلار در منطقه پارس جنوبی سرمایه‌گذاری نماید.

اجرای طرح سوآپ نفت کشورهای حاشیه دریای خزر

جمهوری اسلامی ایران در یکی دو سال اخیر اقدام به اجرای طرح سوآپ نفت کشورهای حاشیه دریای خزر نموده است. این طرح دارای سه بخش ترمینال نفتی، خط لوله و پالایشگاه‌ها می‌باشد. عملیات احداث یک ترمینال نفتی در بندر نکا و یک خط لوله از این بندر به ری انجام شده است. ترمینال نفتی نکا دارای ۵ اسکله و ۹ مخزن ذخیره با ظرفیت ۱/۵ میلیون بشکه می‌باشد. طرح سوآپ نفت در سه مرحله اقدام خواهد شد. مرحله اول که عملیات آن به اتمام رسیده و در حال بهره‌برداری است دارای ظرفیت ۱۷۰ هزار بشکه در روز بوده، مرحله دوم برای ۳۷۰ هزار بشکه و مرحله سوم این طرح برای سوآپ ۵۰۰ هزار بشکه در روز اقدام خواهد شد. طول خط لوله احداث شده در مسیر نکا به ری ۳۱۲ کیلومتر با ظرفیت انتقال ۳۷۰ هزار بشکه در روز می‌باشد. هزینه صرف شده برای این طرح تاکنون حدود ۳۳۰ میلیون دلار بوده است. (۱۵)

در حال حاضر ۱۴۴ هزار بشکه در روز از این مسیر سوآپ می‌شود. کشورهای روسیه، قزاقستان و ترکمنستان بخشی از نفت خود را از این طریق به جنوب ایران سوآپ می‌کنند. روسیه با ۴۵ هزار بشکه، ترکمنستان ۳۰ هزار بشکه و قزاقستان ۲۰ هزار بشکه از طریق خط آهن و ۴۹ هزار بشکه از طریق دریا اقدام به استفاده از آن مسیر می‌نمایند. آذربایجان نیز اخیراً خواستار سوآپ بخشی از تولید نفت خود از این مسیر شده است. نفت وارد شده از این کشورها در پالایشگاه‌های تهران و تبریز مصرف و نفت معادل آن از ترمینال نفتی خارک در خلیج فارس به بازارهای جهانی صادر می‌گردد. (۱۶)

۷. ارزیابی کلی

همکاری‌ها و تعاملات موجود میان ایران و روسیه در عرصه صادرات و ترانزیت نفت و گاز

واقعیت این است که دو کشور به دلیل دارا بودن حجم عظیمی از ذخایر نفت و گاز و نزدیکی جغرافیایی می‌توانند به عنوان مکمل یکدیگر اقدامات و فعالیتهای بسیار مفید و مثمرتری در زمینه تجارت جهانی انرژی داشته باشند. لیکن دو کشور، طی سالهای گذشته،

به‌ویژه روسیه، همواره به چشم رقیب بالفعل به یکدیگر نگریسته‌اند. دو کشور ضمن سنگ‌اندازی در روند اجرای طرح‌های انرژی کشورهای غربی، علیه همدیگر نیز اقدام نموده‌اند. به عبارت دیگر ایران طرح‌های سوآپ نفت، احداث خط لوله گاز به ترکیه و ارمنستان و غیره را با سه هدف توأمان اجرا می‌نماید اول تقویت حضور در بازار جهانی انرژی، دوم: رقابت با غرب در منطقه و سوم، عقب‌نماندن از روسیه در اجرای طرح‌های انرژی منطقه.

همچنین طی سالهای گذشته ایران همواره از روس‌ها برای مشارکت و همکاری در زمینه انرژی منطقه دعوت نموده لیکن با پاسخ منفی و حتی کارشکنی مسکو مواجه شده است. اکنون نیز پس از اتخاذ رویکردهای جدید در سیاست خارجی و اقتصادی روسیه در منطقه، این کشور مایل به آغاز همکاری‌ها با ایران در برخی زمینه‌ها از جمله تولید، اکتشاف و صادرات نفت و گاز می‌باشد که البته با عدم استقبال جدی ایران (وزارت نفت) روبرو شده است.

الف) همکاری‌ها

- ایران و روسیه در پروژه‌های فاز ۲ و ۳ پارس جنوبی همکاری کرده‌اند و در خصوص مشارکت روسیه در فازهای ۱۵ و ۱۶ پارس جنوبی نیز مذاکرات در جریان می‌باشد.

- وزیر نفت ایران نیز در جریان همایش توسعه همکاری‌های انرژی که اخیراً در تیرماه ۱۳۸۳ در تهران برگزار شد، گفت: ایران در کنار روسیه قادر است تقاضای کشورهای منطقه، بازارهای انرژی کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (اگو) و نیز کشورهای آسیایی را در دهه‌های آینده تأمین کند.

- در پروژه سوآپ نفت کشورهای حاشیه خزر از ایران به سمت جنوب نیز روسیه مشارکت داشته و در حال حاضر ۴۵ هزار بشکه از نفت روسیه از بندر آستراخان به بندر نکای ایران حمل و از ایران سوآپ می‌گردد.

- همچنین روسیه از طریق شرکت گاز پروم در پروژه احداث خط لوله گاز ایران به ارمنستان حضور دارد. گاز پروم در قالب یک شرکت مشترک ارمنی روسی به نام آرمروس گاز پروم کار مطالعات فنی و امکان‌سنجی این پروژه را اخیراً به انجام رسانده است.

- روسیه تمایل خود را برای مشارکت در پروژه احداث خط لوله گاز ایران به پاکستان و هند نیز اعلام نموده است.

- روس‌ها همچنین اخیراً از طریق شرکت گاز پروم آمادگی خود را برای مذاکره با ایران در زمینه سوآپ گاز روسیه از طریق ایران، خرید گاز ایران در کنار مرزهای کشورهای مشترک‌المنافع و ترانزیت گاز ایران به اوکراین و اروپا از خاک روسیه، اعلام نموده‌اند.

ب) تعامل جمهوری اسلامی ایران و روسیه در عرصه تجارت نفت و گاز

همکاری‌های میان ایران و روسیه ظاهر قضیه تعاملات میان این دو کشور بوده و در واقع روسیه طی سالهای اخیر به‌ویژه پس از فروپاشی شوروی سابق، همواره به ایران به عنوان یک رقیب بالقوه نگریسته و از ورود و حضور ایران در فعالیتهای مرتبط با صدور و ترانزیت انرژی در منطقه جلوگیری نموده است. روسیه طی این سالها به‌طور سنتی و انحصاری مسیر اصلی ترانزیت و صدور نفت و گاز کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز به سمت غرب بوده است. پس از فروپاشی شوروی و استقلال کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز، این کشورها و نیز کشورهای اروپایی و آمریکا با هدف خارج شدن از چتر وابستگی خود به روسیه در عرصه دریافت و نیز صدور انرژی به دنبال مسیرهای جایگزین و مناسب‌تر هستند. در این راستا به غیر از روسیه، مسیرهای ایران و ترکیه به‌عنوان آلترناتیو مسیر روسیه مدنظر قرار گرفتند. مسیرهای بین‌المللی نیز همچون طرح‌های تراسیکا و اینوگیت نیز در کنار این دو مسیر مطرح شدند. در این میان به دلیل وضعیت ویژه ایران و مشکل موجود در مناسبات ایران و غرب و علیرغم اذعان کارشناسان و مقامات سیاسی و اقتصادی کشورهای منطقه و حتی کشورهای غربی، مبنی بر اینکه ایران کوتاه‌ترین و باصرفه‌ترین مسیر برای انتقال انرژی منطقه به بازارهای جهانی است، ترکیه از سوی، آمریکا و نیز کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز در اولویت قرار گرفت و به دنبال این موضوع پروژه‌های نفت و گاز کشورهای خزر با پشتیبانی مالی و اعمال نفوذ آمریکا از مسیر ترکیه طراحی گردید. پروژه خط لوله نفت باکو - تقلیس - جیحان و پروژه خط لوله گاز باکو - تقلیس - ارضروم از جمله این طرح‌ها می‌باشند که علیرغم داشتن مزایا و صرفه اقتصادی پایین، در حال اجرا می‌باشند.

لیکن به دنبال افزایش تنش‌ها در منطقه قفقاز، به‌ویژه اوضاع داخلی گرجستان، اختلاف میان این کشور با روسیه که منجر به افزایش ناامنی و بی‌ثباتی در این منطقه شده است، توجه کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و حتی روسیه و ترکیه به مسیر ایران جهت ترانزیت انرژی افزایش پیدا نموده است. تمایل جدی به سواپ نفت و گاز از مسیر ایران و نیز درخواستهای اخیر روسیه از ایران برای افزایش همکاری‌های نفت و گاز در منطقه، درخواست گرجستان و آذربایجان برای دریافت گاز از ایران جملگی حکایت از این دارد که کشورهای منطقه علاوه بر اذعان به مناسب بودن مسیر ایران به دنبال تنوع‌سازی در مسیرهای ترانزیت انرژی می‌باشند. به عبارت دیگر اکنون کشورهای منطقه به دنبال وضعیتی هستند که طی آن تمام مسیرها و راهکارهای انتقال انرژی به شرق و غرب در دسترس بوده و این کشورها تمام تخم‌مرغ‌های خود را در سبد یک کشور و یک مسیر نگذارند. به‌طوری که طی آن هم ایران و هم روسیه و ترکیه و هر کشور دیگری به عنوان یکی از مسیرها تعریف شود و تنها بخشی از حجم انرژی منطقه از آن ترانزیت شود. ذیلاً به مواردی در تأیید این روند اشاره می‌گردد.

- گرجستان خواستار دریافت گاز از ایران از مسیر خطوط لوله آذربایجان می‌باشد. این موضوع در جریان سفر اخیر رئیس‌جمهور گرجستان به تهران نیز مطرح شد. گرجی‌ها در این خصوص مذاکراتی نیز با مقامات آذری به عمل آورده‌اند و باکو از این پیشنهاد استقبال نموده است. بنابه اظهارات وزیر سوخت و انرژی گرجستان، خط لوله گاز آذربایجان به گرجستان آماده بهره‌برداری است، اما خط لوله داخلی گاز گرجستان نیاز به بازسازی (در مدت ۳-۴ ماه) دارد. گرجستان همچنین خواستار خرید گاز ترکمنستان از مسیر ایران می‌باشد. در این راستا دولت گرجستان در حال برنامه‌ریزی جهت برگزاری یک اجلاس چهارجانبه میان آذربایجان، گرجستان، ترکمنستان و ایران برای مذاکره و توافق جهت خرید گاز از سوی آذربایجان و گرجستان از ترکمنستان و ایران می‌باشد.

- طرح ایران برای احداث خط لوله گاز ایران به پاکستان و هند طی چند سال گذشته مطرح شده است. این طرح با استقبال پاکستان و هند مواجه شده لیکن مسایل سیاسی همچون اختلافات میان هند و پاکستان و نیز مسیر احداث این خط لوله و منابع مالی آن موجب شده

است که تاکنون برای انجام این پروژه اقدامی عملی صورت نگیرد. اخیراً روسیه نیز علاقمند به مشارکت در این پروژه شده است. انگیزه روسیه از این مشارکت، وادار نمودن ایران به تقسیم بازار گاز با روسیه و نیز مشارکت شرکت روسی گاز پرم در این پروژه می‌باشد.

- ایران و آذربایجان نیز اخیراً در جریان سفر رئیس جمهور ایران به باکو بر سر افزایش صدور گاز ایران به جمهوری نخجوان از ۸۰ میلیون متر مکعب در سال به ۳۵۰ میلیون متر مکعب توافق نمودند. به عقیده کارشناسان، دولت آذربایجان برای نجات از وابستگی خود به روسیه باید در جستجوی راه‌های جایگزین باشد. اولین و بهترین جایگزین، ایران است که دارای ذخایر غنی گاز و بهترین راه برای دستیابی به گاز می‌باشد. از سوی دیگر جمهوری آذربایجان نیز می‌تواند برای انتقال گاز ایران به گرجستان و اروپا یک مسیر با صرفه ارائه دهد و در مقابل آن از ترانزیت گاز درآمد کسب نماید. قبلاً گاز ایران از طریق آستارا به قاضی محمد قازاخ و تفلیس منتقل می‌شد، که در سالهای اخیر به دلیل بهره‌برداری نکردن از خطوط مزبور، غیر قابل استفاده شده است. اما این مسیر را می‌توان با اندکی سرمایه‌گذاری مجدداً فعال نمود.

همچنین خرید گاز ترکمنستان از مسیر ایران نیز یکی دیگر از گزینه‌های آذربایجان می‌تواند باشد. زیرا بخشی از هزینه خرید گاز از ترکمنستان را می‌توان با نفت خام جبران نمود. در حال حاضر آذربایجان باید هر دو این گزینه‌ها را سریعاً بررسی و تصمیم نهایی را اتخاذ نماید.

ج) نوع نگاه روسیه به ایران در عرصه تجارت انرژی

الف) نگاه منطقه‌ای

از دیدگاه تجارت منطقه‌ای انرژی، روسیه همواره به ایران با چشم رقیب نگریسته است دلایل این امر عبارتند از:

۱. دیدگاه انحصار طلبانه روسیه در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز، به عنوان حوزه‌های

نفوذ سنتی.

۲. رویکردهای واگرایانه کشورهای منطقه در خصوص مسایل اقتصادی به‌ویژه در عرصه

انرژی و یافتن کشورهای جایگزین روسیه در این خصوص.

۳. دیدگاه بدبینانه نسبت به چشم‌انداز سیاست خارجی و تجاری ایران در سالهای آتی، به عبارت دیگر روسیه هنوز تحلیل و جمع‌بندی مثبتی از رویکردهای آتی سیاسی و اقتصادی و امنیتی ایران در خصوص مسایل منطقه ندارد. از این رو مشارکت دادن ایران را در موضوعات سیاسی - اقتصادی و امنیتی مهم منطقه به مصلحت منافع خود نمی‌بیند. این یک اصل کلی محسوب شده و البته در مقاطعی به‌ویژه اخیراً روسیه با هدف حذف رقبای دیگر و شکست برخی طرح‌های انرژی کشورهای غربی (پروژه باکو - جیحان) به صورت ابزاری از برخی طرح‌های ایران در منطقه حمایت و حتی خواستار مشارکت خود در این طرح‌ها شده است. موضوعی که طی سالهای گذشته همواره ایران خواستار آن بوده و می‌باشد.

با عنایت به این موارد، اکنون روسیه در چند حوزه و با شدت و ضعف متفاوت همواره با استفاده از اهرم‌های سیاسی و اقتصادی مانع از ورود و حضور ایران در طرح‌های صدور و ترانزیت نفت و گاز شده است. این امر به‌ویژه در حوزه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع از حساسیت بیشتری برای روسیه برخوردار است. روسیه اکنون نسبت به یکی دو سال گذشته، نفت و گاز خود را با شرایط سهل‌تری به کشورهای قفقاز می‌فروشد. یکی از اهداف روسیه از این اقدام منصرف نمودن این کشورها از مذاکره با ایران برای خرید نفت و گاز می‌باشد. یک هفته پس از اعلام توافق ایران و ارمنستان برای احداث خط لوله صدور گاز ایران، رئیس‌جمهور ارمنستان پیش از سفر به مسکو با امتیازات ویژه در خصوص استمهال بدهی‌های این کشور به روسیه و نیز افزایش حجم صدور نفت و گاز به ارمنستان، به کشور خود بازگشت.

(ب) نگاه جهانی

در عرصه جهانی بازار نفت و گاز نیز روسیه به عنوان یک کشور خارج از اوپک با ایران به عنوان عضو اوپک در رقابت برای تصاحب بازارهای نفت می‌باشد. بازار چین، ژاپن و شرق دور از جمله این بازارها می‌باشد که با تحقق پروژه خط لوله نفت روسیه به چین و ژاپن (پروژه خط لوله آنگارسک - داکینگ - ناخودکا) موجب تضعیف بازار ایران در این کشورها خواهد شد.

همچنین اخیراً همزمان با مطرح شدن موضوع صدور گاز ایران به چین و مذاکرات مقامات دو کشور در این راستا، روسیه نیز با همکاری ترکمنستان و قزاقستان به دنبال تقویت خطوط لوله موجود و نیز ایجاد ظرفیتهای جدید برای صدور گاز به چین می‌باشد. یکی از عوامل اصلی اختلافات ایران و ترکیه در جریان صدور گاز ایران، قیمتهای پیشنهادی غیر قابل رقابت روسیه به ترکیه در پروژه خط لوله گاز بلواستریم می‌باشد. ضمن اینکه روسیه با یک نگاه انحصاری به بازار سنتی خود در اروپا، شدیداً مخالف ورود ایران به عرصه صدور گاز به اروپا می‌باشد.

نتیجه گیری

۱. کشور روسیه طی سالهای نخست پس از فروپاشی شوروی سابق تلاش نمود از طریق رویکردهای سیاسی، امنیتی و نظامی خود را در سطح یک ابر قدرت حفظ نماید. شکست این رویکرد در طی چند سال برای مقامات کرملین اثبات شد. بنابراین از یکی دو سال اخیر و به ویژه با روی کار آمدن ولادیمیر پوتین و نسل جدید مقامات روسیه، تقویت زیرساختهای اقتصادی، گسترش روابط اقتصادی با کشورها بخصوص با محوریت انرژی. در دستور کار سیاستگذاران مسکو قرار گرفت. به طوری که روسیه، برخلاف سالهای دوران شوروی، سیاست پرداخت سوپسیدهای سیاسی، اقتصادی در روابط خارجی خود را کنار گذاشته و رویکردهای واقع بینانه همچون گسترش و تعمیق روابط اقتصادی با کشورها، به ویژه کشورهای مستقل مشترک المنافع را در دستور کار خود قرار داد. این رویکرد در سخنان ولادیمیر پوتین رئیس جمهور روسیه در جریان سمینار سالانه سفرای این کشور در خارج در سال جاری به طور رسمی اعلام شد. وی در این سخنرانی از این تر سنتی در سیاست خارجی منطقه‌ای روسیه مبنی بر اینکه کسی به غیر از روسیه حق ورود و حضور در ساختارها و تشکلهای سیاسی، اقتصادی و امنیتی منطقه کشورهای مستقل مشترک المنافع را ندارد، انتقاد نموده و گفت، «این ادعا که کسی بجز روسیه حق ندارد در این منطقه کار کند، اشتباه است و ما را به رفتار انفعالی و گمراه کننده می‌کشاند».

در این راستا، نگرش جدید و غالب در سیاست خارجی روسیه اکنون بر مبنای گسترش روابط اقتصادی، تأکید بر جنبه‌های مثبت و ساختاری و افزایش سطح همکاری‌ها با کشورهای جهان و عدم تأکید بر جنبه‌های منفی و تنش‌زا به‌ویژه غرب‌گرایی کشورها، در حال شکل‌گیری می‌باشد.

این رویکرد در تعاملات روسیه با کشورها در عرصه انرژی به صورت پُررنگ‌تر اجرا می‌شود. به‌طوری که روسیه برای تأمین منافع خود در این عرصه و حفظ جایگاه خود در بازار انرژی و از میدان بدر کردن رقبای، با تمام کشورها بدون در نظر گرفتن رویکردهای سیاسی آنها، وارد همکاری‌های مثبت و واقع‌گرایانه اقتصادی شده است. روسیه اکنون صدور گاز به کشورهای واگرای کشورهای مستقل مشترک‌المنافع رانه تنها کاهش نداده بلکه در مواردی همچون اوکراین و آذربایجان افزایش نیز داده است و علیرغم روابط تنش‌آلود یک سال اخیر با گرجستان، هنوز اقدام به ارسال گاز به این کشور می‌کند (هرچند اندکی کاهش در میزان گاز ارسالی به تفریس مشاهده می‌شود). مسکو همچنین اخیراً از طریق شرکت گاز پروم آمادگی خود را برای گسترش همکاری‌های گاز و نفت با ایران در سطح گسترده، اعلام نموده است. این تصمیم روسیه به‌ویژه پس از اعلام اخباری دال بر آمادگی کمپانی آمریکایی هالیبرتون، شرکت نفت فرانسوی توتال و نیز آمادگی شرکت‌های ژاپنی برای توسعه میدان آزادگان، صورت جدی‌تری به خود گرفته است.

۲. به هر حال علیرغم مشاهده تجدیدنظرطلبی‌های چندی در دیدگاه روسیه نسبت به همکاری با ایران در زمینه انرژی، مجدداً تأکید می‌گردد که روابط دو کشور تابعی از متغیرهای سیاسی-امنیتی در جهان بوده و دو طرف به‌ویژه ایران با این ذهنیت به افق همکاری‌ها می‌نگرند.

۳. نگاه اجمالی که به آخرین وضعیت تولید و صدور نفت و گاز در روسیه داشتیم ما را به این امر رهنمون می‌کند، همانطوری که در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله صنایع نفت و گاز ایران بر آن تأکید شده، بایستی با تجدیدنظر در قوانین مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش و تقویت توان و امکانات تولید و صادرات نفت و گاز، در مقابل غولهای انرژی جهان همچون روسیه، عربستان و دیگران مجال عرض اندام و حداقل حفظ بازارهای فعلی و حداکثر یافتن بازارهای

جدید داشته باشیم، افزایش تولید تا ۷ میلیون بشکه در روز با تولید ۶۰ میلیارد مترمکعب گاز در گرو یافتن بازار و مشتری نیز می‌باشد.

۴. با اجرای صحیح و به موقع سند مذکور، ایران بایستی در راستای تبدیل شدن به محور اصلی تولید، صادرات و ترانزیت انرژی در منطقه حرکت نماید. جایگاهی که با اعمال سیاست‌ها و برنامه‌ریزی درست، و به لطف موقعیت خدادادی جغرافیایی برای کشور ما دست یافتنی خواهد بود. پیگیری جدی تحقق صدور گاز به غرب (ترکیه و اروپا) و شرق (هند، پاکستان و چین) در کنار سرمایه‌گذاری وسیع در امر اکتشافات جدید و افزایش ظرفیت تولید تا ۷ میلیون بشکه نفت در روز و ۶۰ میلیارد مترمکعب گاز در سال، سه اقدام محوری ایران برای کسب عنوان محوریت انرژی در منطقه خواهد بود

۵. از سوی دیگر، افزایش بی‌سابقه اخیر در قیمت‌های نفت، و به تبع آن افزایش درآمد کشورهای تولیدکننده نفت آنها را به سرمایه‌گذاری در اکتشافات جدید و افزایش ظرفیت‌های تولید و صادرات ترغیب نموده است. برای مثال کشور روسیه هنوز اقدامی برای اکتشاف در حدود ۷۰ درصد از مناطق سیبری ننموده لیکن با افزایش قیمت‌ها اخیراً روس‌ها طرح‌هایی برای اکتشاف در این مناطق آغاز نموده‌اند. این فرصت‌های سرمایه‌گذاری و جذب سرمایه شرکت‌های چند ملیتی برای تمام کشورهای تولیدکننده از جمله ایران نیز فراهم شده است. فرصتی طلائی که شاید تضمینی برای تداوم آن وجود نداشته باشد.

مسیرهای صادرات نفت در مناطق دریای خزر، دریای سیاه و آسیای شرقی

نام خط لوله: آتورا - سامارا

مسیر: از آتورای قزاقستان به سامارای روسیه: وصل شده به سیستم خطوط لوله روسیه

ظرفیت: ۳۱۰ هزار بشکه در روز

طول مسیر: ۴۳۲ مایل

هزینه‌ها: اخیراً ۳۷/۵ میلیون دلار برای افزایش ظرفیت هزینه شده

آخرین وضعیت: ظرفیت خط لوله اخیراً افزایش یافته است

نام خط لوله: باکو - تفلیس - جیحان
مسیر: از باکو تا بندر جیحان ترکیه
ظرفیت: ۱ میلیون بشکه در روز
طول مسیر: تقریباً ۱۰۳۸ مایل
هزینه‌ها: ۲/۹ میلیارد دلار
آخرین وضعیت: از ژوئن ۲۰۰۲ کار احداث آغاز شده و مقرر شده در اواخر ۲۰۰۴ پایان و در فوریه ۲۰۰۵ صادرات از آن آغاز شود.

نام خط لوله: باکو - سوپسا (مسیر غربی)
مسیر: از باکو به بندر سوپسای گرجستان در دریای سیاه
ظرفیت: از ۱۱۵ هزار بشکه به ۱۴۵ هزار بشکه افزایش یافته است.
طول مسیر: ۵۱۵ مایل
هزینه‌ها: ۶۰۰ میلیون دلار
آخرین وضعیت: از آوریل ۱۹۹۹ صادرات از آن آغاز شده

نام خط لوله: باکو - نوواراسیسک (مسیر شمالی)
مسیر: از باکو به بندر نوواراسیسک روسیه در دریای سیاه
ظرفیت: ۱۰۰ هزار بشکه در روز
طول مسیر: ۸۶۸ مایل که ۹۰ مایل آن از مسیر چپن می‌گذرد
هزینه‌ها: ۶۰۰ میلیون دلار
آخرین وضعیت: از اواخر ۱۹۹۷ صادرات از آن آغاز شده، در سال ۲۰۰۱ به‌طور متوسط روزانه فقط ۵۰ هزار بشکه از آن صادر شده است

نام خط لوله: شاخه فرعی باکو - نوواراسیسک به سمت ماخاچ قلعه
ظرفیت: ۱۲۰ هزار بشکه (راه آهن) و ۱۶۰ هزار بشکه خط لوله
طول مسیر: ۲۰۴ مایل
هزینه‌ها: ۱۴۰ میلیون دلار
آخرین وضعیت: در آوریل ۲۰۰۰ تکمیل شده است.

نام خط لوله: کنسرسیوم خط لوله خزر
مسیر: از حوزه نفتی تنگیز قزاقستان به نوواراسیسک روسیه

ظرفیت: فعلاً برای ۵۶۵ هزار بشکه طراحی شده

طول مسیر: ۹۹۰ مایل

هزینه‌ها: ۲/۵ میلیارد دلار در مرحله اول و ۴/۲ میلیارد دلار در پایان

آخرین وضعیت: در اکتبر ۲۰۰۲، ۴۰۰ هزار بشکه از این مسیر صادر شده

نام خط لوله: خط لوله آسیای مرکزی

مسیر: از مسیر قزاقستان، ترکمنستان، افغانستان به بندر گواتر پاکستان

ظرفیت: برای صدور ۱ میلیون بشکه در روز

طول مسیر: ۱۰۴۰ مایل

هزینه‌ها: ۲/۵ میلیارد دلار

آخرین وضعیت: یادداشت تفاهم آن بین کشورهای مسیر امضا شده، لیکن به دلیل بی‌ثباتی منطقه و مشکلات مالی، تاکنون اقدام عملی انجام نشده است.

نام خط لوله: خط لوله ایران - آذربایجان

مسیر: از باکو به تبریز

ظرفیت: برای صدور ۲۰۰ هزار تا ۴۰۰ هزار بشکه در روز

طول مسیر: اعلام نشده

هزینه‌ها: ۵۰۰ میلیون دلار برآورد شده است

آخرین وضعیت: توتال فینا الف آمادگی خود را برای احداث آن اعلام نموده است.

نام خط لوله: خط لوله سواپ ایران

مسیر: از بندر نکا به تهران

ظرفیت: ۱۷۵ هزار تا ۳۷۰ هزار بشکه در روز

طول مسیر: ۲۰۸ مایل

هزینه‌ها: حدود ۵۰۰ میلیون دلار

آخرین وضعیت: در حال احداث است. نفت کشورهای حاشیه خزر به نکا منتقل و به همان میزان نفت از خلیج فارس صادر خواهد شد.

نام خط لوله: خط لوله قزاقستان - چین

مسیر: از آیتوبینسک قزاقستان به سین‌کیانگ چین

ظرفیت: برای ۴۰۰ هزار تا ۸۰۰ هزار بشکه در روز مطالعه شده

طول مسیر: ۱۸۰۰ مایل
هزینه‌ها: ۳/۵ میلیارد دلار
آخرین وضعیت: از ۱۹۹۷ مذاکرات انجام شده است، اخیراً دو کشور برای تحقق آن جدی شده‌اند.

نام خط لوله: خط لوله قزاقستان - ترکمنستان - ایران
مسیر: از قزاقستان و ترکمنستان به جزیره خارک ایران در خلیج فارس
ظرفیت: ۱ میلیون بشکه در روز
طول مسیر: ۹۳۰ مایل
هزینه‌ها: ۱/۲ میلیارد دلار
آخرین وضعیت: کار مطالعات اولیه آن توسط توتال فینا الف انجام شده

نام خط لوله: خط لوله ترانس خزر
مسیر: از بندر آکناو قزاقستان به باکو و احتمالاً از باکو به بندر جیحان ترکیه
ظرفیت: مشخص نیست
طول مسیر: ۳۷۰ مایل تا باکو
هزینه‌ها: ۲ میلیارد دلار تا باکو و ۴ میلیارد دلار تا جیحان
آخرین وضعیت: مطالعات اولیه توسط رویال داچ شل، شورون تگزاکو، اگزون موبیل و قزاقستان در ۱۹۹۸ انجام شده لیکن به دلیل تعویق در تدوین رژیم حقوقی دریای خزر، عملیاتی آغاز نشده است.

نام خط لوله: خط اروپای جنوبی و شرقی
مسیر: از بندر کنستانتا (رومانی) در دریای سیاه به پانسوو در یوگسلاوی و از بندر اومیسالج کروواسی به تریسته ایتالیا (دریای آدریاتیک)
ظرفیت: ۶۶۰ هزار بشکه در روز
طول مسیر: ۸۵۵ مایل
هزینه‌ها: ۹۰۰ میلیون دلار
آخرین وضعیت: مطالعات اولیه انجام شده و در مرحله تأمین مالی می‌باشد.

نام خط لوله: خط لوله اودسا - برودی
مسیر: از بندر اودسای اوکراین به منطقه برودی در غرب اوکراین جهت اتصال به خط لوله جنوبی دروژبا و از آنجا به خط شمالی دروژبا در منطقه پلوتسک لهستان و سرانجام به بندر گدانسک لهستان در

دریای بالتیک

ظرفیت: ۵۰۰ هزار بشکه در روز

طول مسیر: ۴۰۰ مایل از اودسا به برودی

هزینه‌ها: ۷۵۰ میلیون دلار جمعاً برای احداث خط لوله و ترمینال نفتی پیودنی در اودسا
آخرین وضعیت: این خط لوله در آگوست ۲۰۰۱ تکمیل و ترمینال پیودنی نیز در دسامبر همان
سال عملیاتی شده است. هدف اصلی این خط لوله انتقال نفت دریای خزر به اروپا می‌باشد. لیکن پس از
ناامید شدن اوکراین از حمایت کشورهای اروپایی و آمریکا از عملیاتی شدن آن، و در اثر فشار روسیه و نیز
ملاحظات مالی اوکراین، اکنون یک شرکت روسی انگلیسی به صورت بالعکس از این خط لوله برای انتقال
نفت روسیه به دریای سیاه استفاده می‌نماید.

نام خط لوله: خط لوله آنگارسک - داپچینگ - ناودکا

مسیر: از آنگارسک در سیبری روسیه به بندر ناخودکای روسیه در سواحل دریای ژاپن که شاخه‌ای
فرعی از آن به سمت شهر داپچینگ در شمال شرق چین احداث خواهد شد.

ظرفیت: ۱/۵ میلیون بشکه در روز

طول مسیر: ۲۰۰۰ مایل تا ناخودکا

هزینه‌ها: ۴ میلیارد دلار

آخرین وضعیت: در مرحله مذاکره میان روسیه با ژاپن و چین می‌باشد.

نام خط لوله: طرح اتصال آدریا - دروژبا

مسیر: اتصال خط لوله دروژبای روسیه به خط لوله آدریا در اومیسالچ کروواسی (ساحل
آدریاتیک)

ظرفیت: ۱۰۰ هزار بشکه در سال اول و ۳۰۰ هزار بشکه در حال حاضر

طول مسیر: جمعاً ۱۹۰۰ مایل

هزینه‌ها: ۲۰ میلیون دلار برای نوسازی خط لوله آدریا و تأسیسات ذخیره‌سازی موجود در

اومیسالچ کروواسی

آخرین وضعیت: شرکت یوکاس روسیه از اواخر سال ۲۰۰۲ از این خط لوله استفاده می‌نماید.

نام خط لوله: خط لوله نفتی آلبانی - مقدونیه و بلغارستان

مسیر: از بورگاس بلغارستان به مقدونیه و بندر ولور آلبانی در ساحل دریای آدریاتیک

ظرفیت: ۷۵۰ هزار بشکه در روز

طول مسیر: ۵۶۰ مایل

هزینه‌ها: ۸۵۰ میلیون دلار

آخرین وضعیت: به دلیل مشکلات مالی کار احداث آن به تأخیر افتاده است.

نام خط لوله: خط لوله نفتی ترانس بالکان

مسیر: از بورگاس بلغارستان به بندر الکساندروپولیس یونان در ساحل دریای اژه

ظرفیت: ۶۰۰ تا ۸۰۰ هزار بشکه در روز

طول مسیر: ۱۷۸ مایل

هزینه‌ها: ۶۰۰ میلیون دلار

آخرین وضعیت: موافقتنامه این پروژه در سال ۱۹۹۷ بین بلغارستان، یونان و روسیه امضا شده است. تا چند ماه اخیر این پروژه پیگیری نمی‌شد، لیکن با محدودیتهای اعمال شده از سوی ترکیه برای عبور نفتکش‌ها از تنگه‌های بسفر و داردانل، روسیه به‌طور جدی در حال مذاکره برای فعال نمودن مذاکرات این طرح می‌باشد. در صورت تحقق این پروژه، روسیه نفت خود را با دورزدن این تنگه‌ها به دریای مدیترانه خواهد رساند.

مسیرهای صادرات گاز طبیعی در مناطق دریای خزر، دریای سیاه و آسیای شرقی

نام مسیر: باکو - تفلیس - ارضروم

مسیر: از باکو به بندر ارضروم ترکیه در دریای سیاه

ظرفیت: ۲۵۴ میلیارد فوت مکعب در سال

طول مسیر: ۵۴۰ مایل

هزینه انجام شده یا برآورد شده: ۱ میلیارد دلار

آخرین وضعیت: تأمین مالی آن انجام شده و قرار بود از تابستان ۲۰۰۲ عملیات احداث آن آغاز شود. لیکن این امر محقق نشده است.

نام مسیر: خط لوله گاز آسیای مرکزی

مسیر: از دولت‌آباد ترکمنستان به افغانستان و مولتان پاکستان (قابل امتداد تا هند)

ظرفیت: ۷۰۰ میلیارد فوت مکعب در سال

طول مسیر: ۸۷۰ مایل تا مولتان پاکستان

هزینه انجام شده یا برآورد شده: ۲ میلیارد دلار تا پاکستان

آخرین وضعیت: یادداشت تفاهم آن میان ترکمنستان، پاکستان، افغانستان و ازبکستان امضا شده لیکن تاکنون اقدام عملی انجام نشده است.

نام مسیر: خط لوله اصلی گاز آسیای مرکزی
مسیر: از ترکمنستان، ازبکستان و قزاقستان به ساراتوف روسیه با هدف اتصال به خط لوله گاز سراسری روسیه
ظرفیت: ۳/۵ تریلیون فوت مکعب (۸۰ میلیارد مترمکعب)
طول مسیر: مسیر موجود
هزینه انجام شده یا برآورد شده: مشخص نگردیده
آخرین وضعیت: عملیاتی شده است. در حال حاضر ترکمنستان از این خط برای صادرات گاز خود به اوکراین از طریق روسیه استفاده می‌نماید.

نام مسیر: خط لوله گاز چین
مسیر: از ترکمنستان به سین کیانگ چین که قابل امتداد تا ژاپن می‌باشد
ظرفیت: ۱ تریلیون فوت مکعب در سال
طول مسیر: بیش از ۴۰۰۰ مایل (اگر به ژاپن نیز امتداد یابد).
هزینه انجام شده یا برآورد شده: ۱۰ میلیارد دلار (تا چین)
آخرین وضعیت: مطالعات فنی اولیه توسط آگرون موبیل، میتسوبیشی و سینوپک چین انجام شده است.

نام مسیر: خط لوله گاز ترانس خزر
مسیر: از ترکمن‌باشی به باکو، تفلیس و ارضروم ترکیه
ظرفیت: ۵۶۵ میلیارد فوت مکعب در فاز اول، و ۱ تریلیون فوت مکعب در فاز دوم در سال
طول مسیر: ۱۰۲۰ مایل
هزینه انجام شده یا برآورد شده: ۲ تا ۳ میلیارد دلار
آخرین وضعیت: پروژه قطعی شده است.

نام مسیر: کورپژ - کردکوی
مسیر: از کورپژ ترکمنستان تا بندر کردکوی ایران در دریای خزر
ظرفیت: ۲۸۳ تا ۳۵۰ میلیارد فوت مکعب در سال
طول مسیر: ۱۲۴ مایل
هزینه انجام شده یا برآورد شده: ۱۹۰ میلیون دلار
آخرین وضعیت: از سال ۱۹۹۷ از این خط لوله استفاده می‌شود. مذاکراتی برای گسترش این خط لوله (از نظر ظرفیت و طول) انجام شده است.

نام مسیر: خط لوله گاز ایران - ارمنستان
مسیر: از مرز مغری ایران و ارمنستان وارد خاک ارمنستان می‌شود
ظرفیت: در مرحله اول ۱/۲ میلیارد و در مرحله بعدی تا ۳ میلیارد مترمکعب در سال
طول مسیر: مشخص نشده
هزینه انجام شده یا برآورد شده: ۱۴۰ میلیون دلار
آخرین وضعیت: قرارداد مربوطه امضا شده لیکن عملیات اجرایی آغاز نگردیده و در مرحله تأمین مالی می‌باشد. در آینده امکان ترانزیت گاز از این مسیر به سمت اروپا وجود دارد. شرکت گاز پروم روسیه مسئول کنسرسیوم طرف ارمنی می‌باشد.

نام مسیر: خط لوله گاز ایران - پاکستان - هند
مسیر: از سواحل جنوبی ایران به سمت سواحل جنوبی پاکستان و هند
ظرفیت: مشخص نشده
طول مسیر: ۱۰۰۰ کیلومتر
هزینه انجام شده یا برآورد شده: مشخص نشده
آخرین وضعیت: در دست مطالعه است. سه کشور به طور اصولی موافق این طرح هستند. مذاکرات در جریان می‌باشد.

نام مسیر: خط لوله گاز ایران - ترکیه
مسیر: این خط لوله در شهر مرزی بازرگان وارد خاک ترکیه می‌شود و از آنجا به شبکه سراسری خط لوله گاز ترکیه به اروپا متصل شده است
ظرفیت: ۱۰ میلیارد مترمکعب در سال طبق قرارداد
طول مسیر: از تبریز با مرز بازرگان ۲۷۰ کیلومتر و از آنجا تا آنکارا ۱۱۵۰ کیلومتر
هزینه انجام شده یا برآورد شده: مبلغ قرارداد ۳۰ میلیارد دلار است.
آخرین وضعیت: قرارداد ۲۵ ساله بوده که از سال ۲۰۰۲ صدور گاز آغاز شده است. تاکنون به اندازه ظرفیت اسمی (طبق قرارداد) از این خط گاز صادر نشده صرفاً در سال ۲۰۰۳، ۳/۵ میلیارد مترمکعب گاز به ترکیه صادر شده است. دو کشور بر سر قیمت‌گذاری مجدد اختلاف دارند. در صورت توافق دو کشور، گاز ترکمنستان نیز از این مسیر به ترکیه و اروپا ترانزیت خواهد شد.

نام مسیر: خط لوله گاز ترکیه - یونان - ایتالیا
مسیر: مسیر موجود
ظرفیت: مشخص نشده

طول مسیر: تا ایتالیا ۶۰۰ کیلومتر

هزینه انجام شده یا برآورد شده: اعلام نشده

آخرین وضعیت: قرار است خط لوله‌ای به طول ۲۰۰ کیلومتر گاز را از ترکیه به مرز یونان رسانده و سپس خط لوله‌ای به طول ۸۵ کیلومتر گاز را از ترکیه به مرز یونان رسانده و سپس خط لوله‌ای به طول ۸۵ کیلومتر گاز را به داخل یونان رسانده و از طریق احداث لوله از زیر دریا به ایتالیا برسد. ترکیه از ماه دسامبر عملیات احداث را آغاز خواهد کرد.

نام مسیر: خط لوله بلواستریم

مسیر: از کراسنودار روسیه تا بندر سامسون ترکیه (دریای سیاه)

ظرفیت: ۱۶ میلیارد مترمکعب در سال

طول مسیر: ۱۲۱۳ کیلومتر

هزینه انجام شده یا برآورد شده: ۳/۲ میلیارد دلار

آخرین وضعیت: طبق قرارداد از سال ۲۰۰۳، ۲ میلیارد مترمکعب و هر ساله ۲ میلیارد مترمکعب بیشتر از سال قبل به ترکیه گاز ارسال خواهد شد. به طوری که در سال ۲۰۱۰، ۱۶ میلیارد مترمکعب گاز روسیه به ترکیه صادر خواهد شد.

نام مسیر: خط لوله اروپای شمالی

مسیر: از سن پترزبورگ در سواحل دریای بالتیک روسیه و از زیر دریا به سمت سواحل آلمان

ظرفیت: مشخص نشده

طول مسیر: ۱۱۸۹ کیلومتر

هزینه انجام شده یا برآورد شده: مشخص نشده است

آخرین وضعیت: این خط لوله به صورت طرح در دست بررسی است. گاز پروم مطالعات فنی آن را با همکاری چند شرکت اروپایی انجام داده است.

یادداشت‌ها

۱. سایت اینترنتی Energy Market، فوریه ۲۰۰۳.
۲. تسخیر بازار مصرف، مجله بازار انرژی، جولای ۲۰۰۴.
۳. نشریه آمار انرژی جهان، گروه بریتیش پترولیوم، ژوئن ۲۰۰۴.
۴. بیانیه وزارت انرژی و صنایع روسیه، ۶ مه ۲۰۰۴.
۵. سایت اینترنتی Gasprom Profile، دسامبر ۲۰۰۳.
۶. همان.
۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران به نقل از وزیر انرژی قزاقستان، ۱۸ فروردین ۱۳۸۳.

۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، فروردین ۱۳۸۳.
۹. سیستم خطوط لوله نفت و گاز روسیه، نیک میخایلو، سایت اینترنتی BISINIS
۱۰. همان.
۱۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، خرداد ۱۳۸۳.
۱۲. سایت اینترنتی وزارت بازرگانی آمریکا، نوشته جی. رابینسون، دسامبر ۲۰۰۳.
۱۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران به نقل از بیژن زنگنه، وزیر نفت ایران، تیرماه ۱۳۸۳.
۱۴. سخنرانی وزیر نفت ایران در همایش توسعه همکاری‌های انرژی، واحد مرکزی خبر، فروردین ۱۳۸۳.
۱۵. سخنرانی مهندس محمدنژاد، معاون وزیر نفت ایران در سمینار سفرای جمهوری اسلامی ایران، مرداد ۱۳۸۳.
۱۶. همان.

منابع:

۱. گزارشات آماری کمپانی بریتیش پترولیوم، سالهای ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴.
۲. هفته‌نامه اقتصادی اکونومیست
۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران.
۴. سایت اینترنتی WWW.ENERGY MARKET.COM
۵. سایت اینترنتی WWW.BISIS.COM
۶. سایت اینترنتی شرکت گاز پروم روسیه WWW.GASPROME.COM
۷. بیانیه‌های وزارت انرژی و توسعه روسیه
۸. گزارشات واصله از نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در مسکو، کی‌یف، ایروان، باکو، تفلیس، آلماتی و عشق‌آباد.
۹. مقالات روزنامه‌ها و مطبوعات ایرانی.